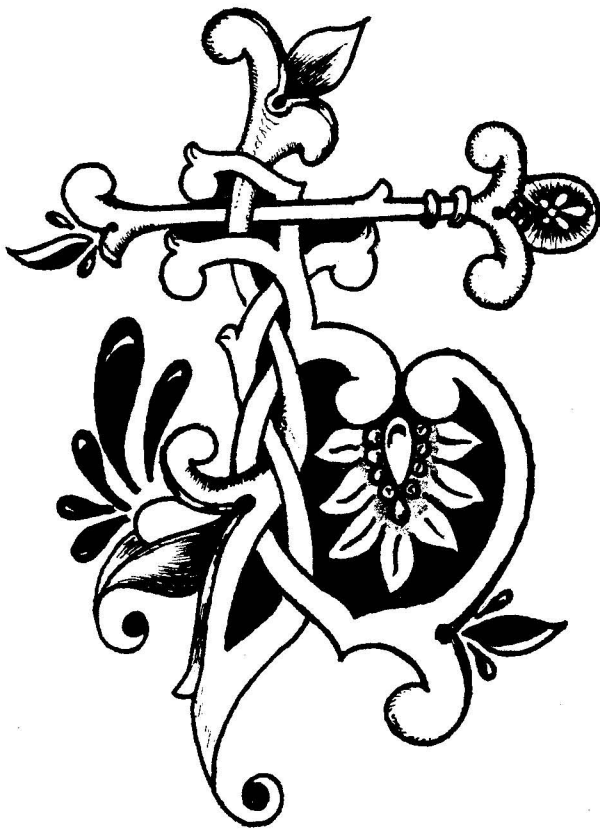

СЛОВО
О ПОЛКУ
ІГОВА

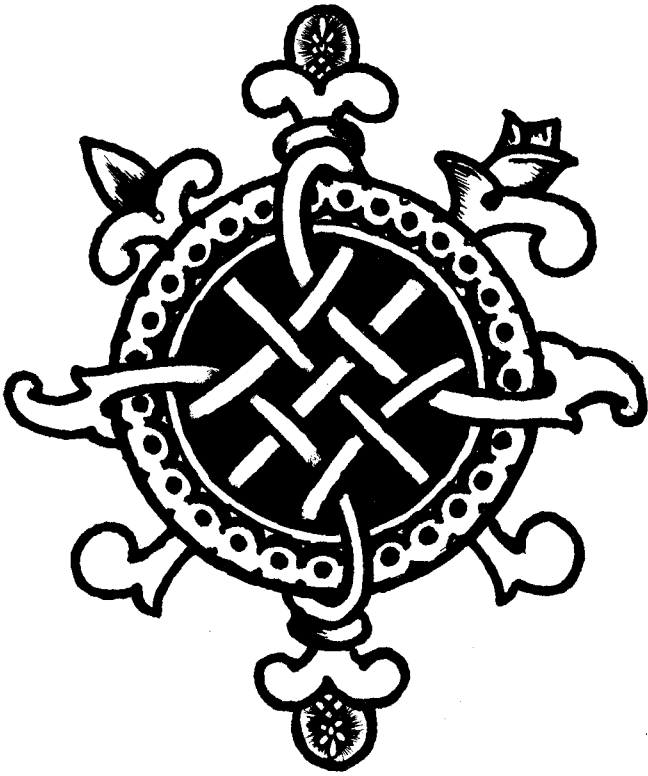
Володимир Васьків

СЛОВО
О ПОЯКЕ
ИГОРА

Володимир Васьків

Переспів

”СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЯ”

з

історичним довідником.

diasporiana.org.ua

Мистецьке оформлення В. Васькова
Всі права застережені.

Переспів
"СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЯ"

*Видано з нагоди Тисячоліття
Хрещення України — Об'єднанням
2-ої Дивізії У.Н.А.
в пам'ять борців за Волю України.*

ВСТУПНЕ СЛОВО

ПЕРЛИНА СТАРИННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Поему "Слово о Полку Ігоревім" науковці світу вважають перлиною старинної української літератури, в якій невідомий автор оспівує нещасливий похід українських князів під проводом князя Ігоря Святославича проти половців в 1185 році. За дослідженнями, цей твір написав, правдоподібно, лицар-дружинник в 1187 році.

Довговікова мандрівна доля твору була невідома нікому аж до 1795 року, коли його відкрив в рукописному збірнику бібліограф М. Пушкін. Завдяки цьому від-

криттю появилось перше видання друком з оригінального рукопису вже в 1800 році. Невдовзі після цього видання оригінал рукопису пропав під час пожежі Москви в 1812 році.

"Слово о Полку Ігоревім" написане тогочасною українською літературною мовою з деякою домішкою церковно-слов'янських висловів і форм, не зовсім зрозумілих для сучасного читача. Тим-то впродовж останніх двох століть появилось багато повних і часткових перекладів "Слова" на сучасну українську мову багатьох авторів і дослідників літератури. Можна з певністю сказати, що їх буде більше, бо невимірно-глибинний зміст цього славетного твору залишиться й надалі атрактивним для дослідників наступних поколінь.

Хоч дотеперішні перевидання "Слова" з поширеними інтерпретаціями є досить чисельні, однак через окупаційні переслідування, ворожі "Укази" та спустошливі війни багато з них затрати-

лось, а збережена кількість не вистачає тепер для потреб нашої спільноти.

Щоб частинно доповнити існуючі потреби, Об'єднання колишніх Вояків Другої Дивізії Української Національної Армії зообов'язалось видати з нагоди Тисячоліття Хрещення Руси-України новостворений переспів "Слово о Полку Ігоря" автора Володимира Васькова, члена цього Об'єднання. Переспів Володимира Васькова є оновленням "Слова", старинного твору, невідомого лицаря-вояка з перед 800 літ, в живій рідній мові учасником українського вояцтва, якого лучить одна спільна історична доля вікової боротьби за незалежність і зростання Української Держави.

Для належного розуміння літературної вартости та багатого джерела історичних фактів у поемі, дійство якої припадає напередодні упадку могутньої імперії Русичів у Східній Європі, проаналізуємо коротко деякі важливіші події того часу.

Походи київських князів на Схід та договори з греками і зв'язки з тодішнім культурним світом мали великий вплив на формування і ріст Київської Держави. Особливо епохальне значення мала християнізація України в 988 році. Об'єднана раніше з погляду економічно-військового, Українська Держава за Володимира Великого об'єдналась в розумінні культурно-релігійному. Завдяки монолітній єдності та умілому правлінні, доба Володимира позначається найбільшою консолідацією сил і потуги в історії Київської Держави.

З поширенням візантійських та болгарських впливів постає українське письменство, зосереджене у впливових сферах тодішнього суспільства — при монастирях і княжих дворах. Осередком релігійної творчости були монастирі, в яких духовенство перекладало св. Письмо, писало літописи та плекало релігійну культуру. Представниками світської творчости були дружинники та надвірні пости при княжих дворах. Своїм словом вони насаджували вояків перед боєм, після бою "співали славу" князеві, писали поеми, а під час похорону голосили по поляглих уславлених князях і дружинниках. Високе становище поетів при дворах та їх святковий культ бойового слова створювали пригожий

грунт, на якому вільно розвивалася дружинна поезія, підносячись на дуже високий мистецький рівень.

Таким поетом-генієм був автор "Слова о Полку Ігоревім", про якого, на жаль, немає інших відомостей, крім самого твору. Правда, у київському літописі є докладний опис про похід Ігоря, в якому часто згадується ім'я Біловолода Просовича, що на думку дослідників, повинен би бути автором "Слова". Хоч ім'я автора невідоме, то всі дослідники згодні, що він напевно був людиною світською, близькою до князів і скоріше був лицарем, як княжим співцем. Він любив народну пісню, брав з неї порівняння, образи, приповідки, а може також і ритм. Як на той час, він виявив себе високоосвіченим, зокрема багато начитаним у тодішньому українському світському і церковному письменстві. Автор "Слова" знав добре історію і сучасну йому політику та існуючі міжусобиці й порахунки поміж князями. Він безмежно любив свій край та бачив, що короткозорість князів веде державу до руїни й загибелі. Тому провідна думка "Слова" ясна. Наснажений патріотизмом, талановитий поет намагається у своєму творі викликати в князів і слухачів гаряче почуття любови до "Землі Русичів" і зрозуміння потреб спільної боротьби перед наступом ворожого "Степу". Він пригадує могутність "Старого Володимира", давні "золоті" часи, коли була єдність батьківщини, коли об'єднані полки давали одностайну відсіч "Степові", а тепер тільки п'ятнадцять живих людей залишилося з великого триденного бою, погрому над річкою Каялою, розпачливий плач Ярославни та тривоги великого князя Святослава про долю України безумовно вказують на стривоженість поета про загрозу "Степу" для рідної землі, якщо не настане згода між всіма князями. Без сумніву, можна твердити, поема "Слово о Полку Ігоревім" є поетичним твором незмірно цінної літературної спадщини з багатим змістом нашої давнини. В описових картинах автор з мистецьким хистом навітлює політичні й історичні обставини державного життя того часу. Він яскраво навітлює життєвий позем українського народу, його культурні надбання, релігію та створені ним звичаї й обичаї. Збережений твір такої монументальної вартости наглядно підтверджує існування великої Київської Держави, створеної на сотні літ раніше перед виникненням москов-

ського князівства, яке оформилось лише в другій половині 13-го століття.

Наведені суттєві факти нашого історичного минулого є вагомим реальним свідченням в сучасній боротьбі українського народу з Москвою, яка віками викрадає українські культурні здобутки, фальшує історичні факти та, прикриваючись вигаданою теорією про "колиску трьох братніх народів", хоче присвоїти собі нашу історію. Користуючись тепер сучасною позицією мілітарної сили, Москва всіма засобами намагається вкоринити свою пропагандивну брехню світові, що це є російське Тисячоліття Хрещення, щоб тим одержати його апробату, як правного спадкоємця Київської Держави — найбільшого культурного центру Східної Європи, а це рівночасно було б завершенням її пляну в осягу тотальної русифікації українського народу.

Тому Об'єднання колишніх Вояків Української Національної Армії, прилучуючись до великого всеукраїнського протесту в світі проти російських обманних плянів, видає цей переспів Володимира Васькова "Слово о Полку Ігоря" в сучасній українській мові, зрозумілій для кожного читача, — твору, що служить автентичним джерелом доказових історичних фактів про окремішність і самобутність культури й походження українського народу.

*Крайова Управа Об'єднання
Вояків 2-ої Дивізії УНА.*

рийшла весна року божого, 1185.

Був гарний, погідний квітневий ранок. Дорогою, що вела на південь від міста Путивля, посувалися довгі валки возів, поскрипуючи під важким тягарем. Перед ними розтягнувшись вужем, поволі ступала піша рать "простих-чорних" людей. Попереду їхала кіннота, а далі — і сам князь, на чолі "лучшої" знаті та боярів. Гордо лопотіли над ними бойові стяги та бунчуки. Це було військо новгород-сіверського князя Ігоря Святославича, який рушив у похід проти кочовиків, постійних ворогів Русі-України, половців та чорних клобуків.

На дев'ятий день путі, 1-го травня, вони підійшли до р. Дінця Сіверського, де їх застало сонячне затемнення. Настала півняма. По війську пролетіла тривога: "Княже! Се, не на добре є... знаменіє се!" Але, Ігор їх заспокоїв. Військо переправилось через р. Донець і рушило до р. Осколу, де зупинилося і ждало два дні на Ігорового брата князя Всеволода. Тут обидва війська об'єдналися і попростували далі до р. Сальниці.

стежа, що її вислав Ігор, донесла: половці в малій силі збираються і також ніби готуються до бою. Русичі зблизилися до них, навіть не зупиняючись на нічліг. У п'ятницю 10-го травня десь біля полудня, на протилежний берег р. Сюурлія вискочила половецька кіннота. Ігор, на швидко вишикував свої полки у бойовий лад. Декотрі з його частин, особливо молодики, рванулися вперед і перебрели річку. Половці стрілили з луків, але коли побачили наближення комонних лав русичів, завернули назад. В цей час передні загони Ігоря погнались за ними, вигублюючи їх та забираючи в полон. Відтак натрапили на їхній табір-вежі, де половці залишили усе своє добро, навіть своїх жінок та дітей. Десь під вечір бій закінчився. Ігор знав, що в цій битві була тільки мала частина половецького війська і що можуть скоро надій-

ти головні сили. Він радив, щоб зараз-же уночі повертати назад. Але про відворот не могло бути мови, бо молодий князь Святослав Ольгович загнався далеко за половцями, і його коні були дуже потомлені. Тому князі вирішили там-же стати табором і заночувати.

Ніч у половецькому стані з 10-го на 11-го травня стала їм фатальною. На ранок в суботу половці з великою силою оточили русичів, "аки борове" — мов густий бір. Руські князі були змушені прийняти тяжке рішення: кіннота зспішилась — рішили воювати пішо, щоб не лишити "чорну рать" на поталу і тоді вже всі разом почали пробиватися через ворожі полчища степовиків, назад до р. Дінця. Хмари стріл густо сіяли смерть у лавах русичів, а до того страшно спрага знемагала люд і коней, бо з збігом часу половці відтиснули їх від води.

Запеклий бій тривав увесь день. Ігоря було поранено в ліву руку. Надходила ніч, але з приходом нових половецьких полків бій ще лютішав і тривав цілу ніч. В неділю вранці 12-го травня допоміжні загони "ковуїв" — осілих на Русі смирних кочовиків, "заворушилися" і на кінець, не витримавши шаленного половецького натиску, кинулися втікати. Ігор погнався за ними, намагаючись їх завернути, скинувши свій шолом, щоб втікаючі могли його розпізнати. Нараз князя оточили половці, і лише на відстань лету стріли від свого війська, був взятий у полон.

Ігор ще бачив як страшно бився його брат Всеволод, і він почав молитися, просячи собі смерти, щоб не бачити загибелі свого брата та усього руського війська.

Десь коло полудня битва чи пак різня скінчилася. Полонених руських князів поділили поміж собою половецькі хани. А рештки вцілілого, покаліченого війська десь біля п'яти тисяч, половці потопили в озері. Лише п'ятнадцять русичів врятувалися, а ковуїв, — то ще менше. Не було навіть кому принести вістку, про страшний погром, про полон князів та про загибіль усього руського війська.

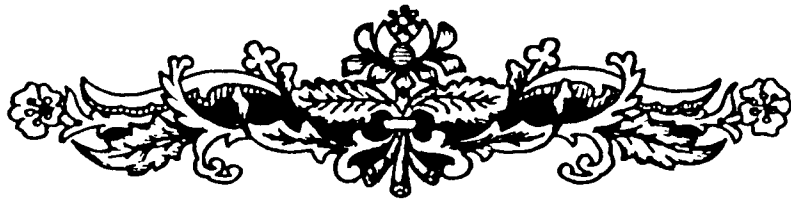
З тяжким потрясенням та скорботою прийняв лиху вістку великий київський князь Святослав, що Ігор, не порадившись і навіть не попередивши його, сам, на свою власну руку, пішов у

похід на половців. "Не воздержавши уності своєю, отвориша врата в Землю Рускую". І справді, зараз-же після цієї битви, половці на чолі з Кончаком та Гзаком, мов саранча посунули на Русь, а допоміжні орди ханів Токсобича і Колобича, Етебича і Тертробича палили та плундрували городі і селища по всій південній Україні.

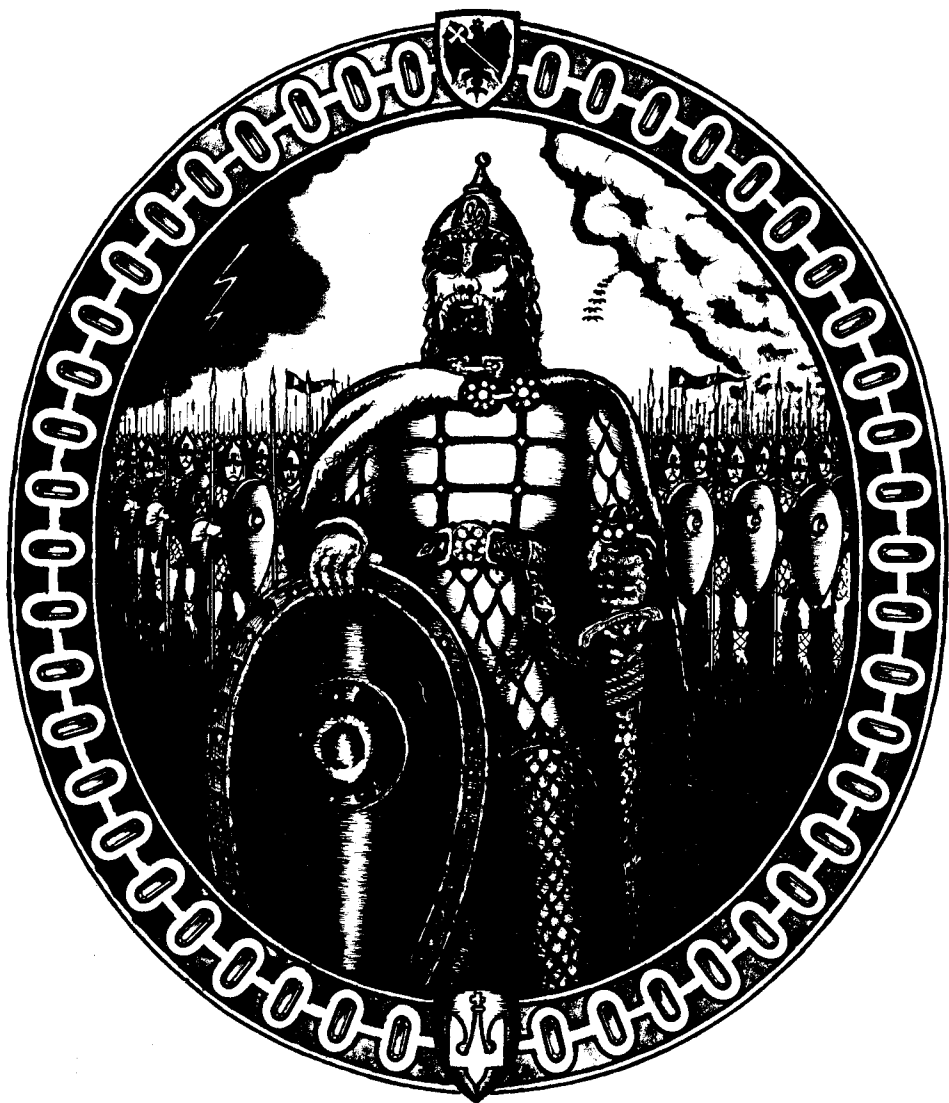
Перебуваючи в полоні хана Кончака, Ігор був досить вільний. Ще перед походом хан і князь домовлялись, щоб Володимир, син Ігоря, висватав його доньку і таким чином вони доводились собі ніби сватами. Нараз Ігор довідався, що половці, розлючені новими невдачами на Русі, мають намір із помсти перерізати всіх бранців. Тоді він, за домовленням вихрещеного половчанина Овлура, — Лавор в літописі, викравшись із шатра, сів на коня, що ждав його приготовлений, і погнав степами. Тікаючи від погоні, вони загнали-підірвали своїх коней, і ще одинадцять днів добивалися пішки до пограничного містечка Дінця. Згодом князя Ігоря та його супутника з великою радістю та урочистістю вітали в його столичному Новгород-Сіверському, Чернігові, а тоді і в Києві.

Так розповідають про початок і кінець походу Ігоря староруські літописи. Цей похід і послужив темою "незаномому" авторові, славному у віках, "Слова о полку Ігоря".

Автор

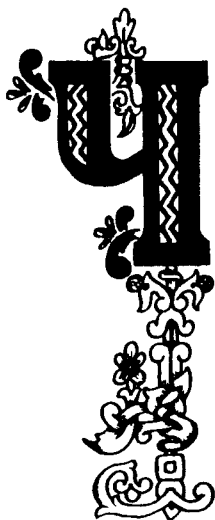

Князь Игорь перед битвою.

Тризуб князя Ярослава Мудрого

и ж не ліпше було б, браття,
Нам цю повість розпочати
Від старої давнини,
В новім стилі, в новім слові
Про похід в степи шовкові,
Князя Ігоря¹ полки...

Про бувальщину, билину
Розповім вам, браття, нині,
Хоч не так, як той Боян². —
Він бо був на правду віщим³,
Різні думи, свої пісні
Залишив навіки нам.

Його мисль прудка, як білка,
Красна, мов з калини гілка,
В височінь орлом шугає
Сірим вовком в полі ходить,
В морі хвилі хороводить,
Або з вітром розмовляє...

1. Князь Ігор, герой "Слова о полку Ігоря", син чернігівського князя, Святослава Ольговича. Ігор народився 15-го квітня 1151 р., помер 1202 р. залишивши 5-ть синів. Він княжив в Новгород-Сіверському, а в 1198 р. став князем города Чернігова.

2. Боян, славетний княжий волхв, поет-співець і музика-гуслияр. Жив удругій половині XI-го і на початку XII ст.

3. Боян віщий — мудрець, провидець.

Він співав нераз про чвари —
Міжусобиці та згари,
Знав і радість і нужду,
Про князів та їх крамоли,
Як змагались за престоли,
Про непослух та вражду.

А коли Боян співає —
Десять соколів пускає
на стадонько лебедине,

Котру ж сокіл упіймає,
Перша пісню заспіває,
І той спів землею лине:

Про мудрого Ярослава⁴,
Храбрість й силу у Мстислава.⁵
Як касогам⁶ жах нагнав,
У двобою став спереду —
Зарубав мечем Редедю⁷,
Його славу перейняв.

4. Ярослав Мудрий — син князя Володимира Великого. Народився 978 р., помер 1054 р. Був Великим князем всієї Руси. Він написав перші закони та зібрав їх у книгу, яку названо "Руська Правда".

5. Мстислав Хоробрий — брат Ярослава Мудрого, княжив у г. Чернігові і в Тмуторокані. В 1022 р. ходив походом на племя касогів і в двобою перед обома військами переміг їхнього князя-велетня Редедю, за те його названо "хоробрим".

6. Касоги — черкеси, одно з племен що в той час заселяли північний Кавказ.

7. Редедя, Великий князь касогських та яських племен, який у 1022 р. став із своїм військом перед князем Мстиславом Володимировичем. Редедя, виїхавши перед своє військо, закликав руського князя до двобою, вихваляючись своєю силою та надзвичайним велетенським ростом. Князь Редедя загинув у тім бою від меча українського князя Мстислава.

І про красного Романа⁸,
Святославичу пошана,
Красунь був — так і назвали...
А Олега⁹, його брата,
Що навів на Русь розбрати —
"Гореславичем" прозвали.

— Браття!

Слухайте тепер чуйніше,
Про що співа старець віщий,
Про що пісню укладає,
Що, кому, кого він судить,
Кого хвалить, кого гудить,
Співом з нами розмовляє.

То не соколи гонились
за стадоньком сизокрилим,

То надтхненною рукою
Його пальці струни брали,
І живуці співали,
Вихваляли славу грою.

8. Роман Красний — внук Ярослава Мудрого, княжив в Тмуторокані. Убитий половцями в 1078 р. За його надзвичайну вроду прозвали — "красним", себто гарним, вродливим.

9. Олег — брат красного Романа Святославича, а князь Ігор доводиться йому внуком. Князь Олег Святославич княжив у городі Чернігові і в Тмуторкані. Він постійно наводив на Русь половців, щоб підбити собі інші городі. Але згодом руські князі склали з половцями угоду і ті відмовилися йому помагати, що й привело до ворожнечі між ними, і вони його вбили. За те, що він приносив велике лихо та горе для Русі, його прозвали "Гореславичем".

Почнем, браття, оце "Слово"
Від Володимира старого¹⁰
Аж до найновіших днів, —
Коли Ігор, мужний, владний,
Вигострив свій ум удатний
І полки у бій повів.

У хороброму запалі
Військо він зібрав чимале.
В Київ вістки не подав¹¹...
Рано-вранці сам зібрався,
В половецький степ¹² загнався, —
"Йдем, за Русь!" — усім мовляв.

10. Володимира старого, князя Володимира Великого, сина князя Святослава Завойовника. Володимир Великий був батьком Ярослава Мудрого. За те, що в 988-990 рр. він привернув Русь до християнства, йому дано ім'я "Великого", Українська Церква проголосила його св. рівноапостолом. Володимир Великий помер 1015 р.

11. В Київ вістки не подав — без відома великого київського князя, Ігор самочинно, на свою власну руку пішов на половців.

12. Половецький степ, земля. Половці з'явилися у степах південної України в 1061 р. Вони розгромили печенігів і зайняли всю південну половину Руси, Крим, басейн Дону, аж по річки Сулу та Рось, ведучи кочове життя та підбиваючи під себе слабших сусідів. Вони ділилися на 40 округ-областей, кожна округа по 10.000 комонників, округа була більша чи менша, але щоб могла прохарчувати люд і коні такого відділу.

Боiane, соловію
Часу древнього! Ти вміло
Руських воїв оспівай,
Полинь птахом над лісами,
Дзвени піснею степами,
Звеличай наш Рідний Край!

Біжи "стежкою Трояна"¹,
Степом, горами й до рана —
Пісню Ігорю утни.
Про Олегового внука
Нам на славу і науку,
Пісню хіба так почни:

"То не буря соколина
В степ чужий із Руси лине
на "поганих"² в час негоди, —
Галки зграями літають,
На Дон-ріку поспішають —
Дон великий котить води"...

1. "Стежкою Трояна". В метафоричному пляні "тропа Трояна" — образ дальності, далекої віддалі.

2. На "поганих" — на нехристиян, взагалі мова йде про кочовиків, половців, на диких, на степовиків.

Або так зачни, Бояне,
Славний Велесів ти внуче³:
”За Сулою⁴ іржуть коні,
Дзвенить слава в Києв-граді,
У Путивлі⁵ стали стяги,
Трублять труби в Новгороді!”

Ігор жде на свого брата
Буй-тур Всеволода⁶ в шатах⁷
”Чолом тобі, брате-княже!” —
Вони радо обнялися,
Дружньо в терем⁸ подалися,
А Всеволод тоді й каже:

”Один брат ти в мене рідний!
Один світ ти в мене світлий!
Святославичів нас двоє...
Сідлай, брате, бистрі коні,
Бо мої вже на припоні,
Стоять в сідлах й люд при зброї.

3. Велесів внуче, Велес — це старо-руський бог худоби та пастухів, достатку, а водночас був богом поезії та поетів.

4. За Сулою. Сула — ріка це ліва притока р. Дніпра, нижче г. Переяслава. За нею і починалися так звані ”половецькі” степи.

5. Путивль — удільний княжий город на р. Сейм, у якому княжив син Ігоря, Володимир. Він був дуже укріпленний і неприступний, одно з найстаріших міст Русь-України.

6. Буй-тур Всеволод, рідний брат Ігоря, князь г. Курська і Трубчевська. Кілька разів ходив походом на половців, відзначаючись особливою хоробрістю, автор ”Слова” називає його Буй-туром, Яр-туром від слів: буй, яр, ярий, хоробрий, сміливий, відважний як тур, як дикий бик, як зубр, як символ виїняткової сили та відваги.

7. В шатах — в дорогому одінні, але переважно відноситься до кольчуги, шолома, панцира та одежі, яка має на собі родовий герб князя, боярина тощо.

8. Терем — палати, княжий двірець, палац.

Перед Курськом стали в плавні.
Ну й куряни мої вправні —
Всі під трубами сповиті,
Під шоломами гойдались,
Кінцем списа годувались,
Всі путі вже ними биті.

Дич пустині, добре знають,
Тятви в луках натягають.
Рвуться всі до переправи,
Гострих мечів вістря точуть,
Як один, здобути хочуть
Собі — чести, князю — слави!”

Глянув Ігор на світ-сонце, —
Щось не так у цій сторонці:
Небо тьмою затягає”⁹...
Ось спада уже й на військо
І віщує брань зловіщу —
Вої голови схиляють...

Бачить Ігор: в його воїв
Вкрався сумнів під шоломи:
”Браття мої! І дружино!
Ліпше нам у січі впасти,
Ніж в полон, на глум попасти!
Будем битись до загину!

А всядьмо ж ми, гридні-вої¹⁰,
На свої бистрії коні,
Та й на синій Дон поглянем!”

9. Небо тьмою затягає. Тут мова йде про сонячне затемнення, що сталося якраз 1-го травня 1185 р. 3:25 за київським часом в околиці р. Дінця. У ті часи таке затемнення вважалося лихою ознакою, яке віщувало на недобре: на погану війну, ворожу навалу, голод, пошесть і смерть.

10. Гридні-вої — лучші, кращі, вибрані воїни, лицарі-богатири.

Хоч могутня в князя сила,
Слава ж розум заступила
У степу за Шелом'янем!¹¹..

Жадоба напитись з Дону
Знехтувала мудрість в ньому:
"Хочу, — каже, — приломити
Списа свого в їхнім полі,
З вами ж, русичі хоробрі,
Можу й голову зложити!

Або з гордістю із Дону
Зачерпнуть води шоломом
Та напитися уволю". —
І тоді, при всіх знаменах,
Став у золоті стремена
Й рушив... поруч війська в полі.

Темінь сонце заступила,
День у ніч перетворила.
Буря стогне, рве, ламає —
Дикий свист зірвався лісом¹² —
Птиць злякав...

Див кличе бісом¹³

Вість "поганим" посилає.

Вість про Русь, що йде над Доном...

Вість летить стрілою-гоном.

Вість для Волги — у край ханський,

11. У степу за Шелом'янем, — тут мається на увазі Кремінна гора, відома ще як Ізюмський курган, на кілька кілометрів від теперішнього м. Ізюму біля р. Дінця Сіверського. Недалеко на південь від того кургану руське військо переправилося на лівий берег половецьких степів.

12. Дикий свист зірвався лісом — сигнал, умовний знак дикого розвідчика.

13. Див кличе бісом — Половці-розвідчики мов ті лісовики-мавки передають вістку один до другого про наближення руського війська.

Вість і Корсуню¹⁴ й Помор'ю¹⁵,
Вість Посуллю¹⁶ і Сурожжю¹⁷
Й ідолу Тмутороканським.¹⁸

Звідусіль, кругом шляхами,
Й бездоріжними степами
Спішать половецькі сили:
Скриплять вози опівночі,
Безліч копит, скрізь тупочуть...
Мов лебеді, вози квили...

Ігор з військом йде над Доном,
Хижі круки стежать зором.
В ярах тужно вовки виють,
Клекотом орли взивають —
На кістки звірів скликають,
Жах між людьми й кіньми сіють.

Бути битві, ще й великій
В Половецьким Полі дикім.
Скреготять над військом птиці.
З ляку шарпаються коні —
З лісу на щити червоні
Брешуть в'їдливо лисиці...

О, Руська Земле, а ти вже за горою!..

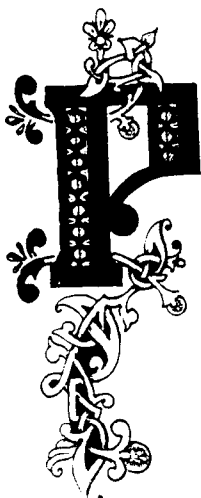
14. Вість і Корсуню: стародавнє селище-город в Криму, біля теперішнього Севастополя. Руїни з Корсуня лежать за кілька кілометрів на північ.

15. Помор'я. Так називали береги на північ від Озівського моря, південну частину степів Таврії, південне Запоріжжя та західні степи Донеччини.

16. Вість Посуллю. Посуллям називали степи на південь від р. Сули.

17. Сурожжю... — Сурож — це стародавній город, теперішній г. Судак у Криму, колись Сурож був великим торговельним центром. Сурожжя — довколишні землі.

18. Й ідолу Тмутороканським, — мова про дві величезні статуї-ідоли божеств, Санерга і Астрати, споруджені ще в III-IV ст. н.е.

ано в п'ятницю удало
Руси половчан стоптали¹
і розсипалися роєм

По обозах бранців брати,
Красні діви в полон гнати,
А добро — росло горою:

Золото та паволоки,²
Узороччя³ на всі боки —
Опанчі та покривала,
Кожухи та оксамити...
Всі болота загатили,
Шляхи килимами слали.

Половецький стяг, червоний,
Біла хоругов, шовкова,
Ще й бунчук з ратищем срібним —
Все дісталосся в добичі,
Святославичем підбитій.
Ігор знав, що слави гідний...

1. Рано в п'ятницю удало руси половчан стоптали... Тут говориться про першу зустріч русичів з половцями, що відбулася рано 10-го травня 1185 р. біля р. Сюурлій (як гадають, це місце злиття нинішних річок Голої Долини із Сухим Торцем, біля сьогоднішнього м. Слов'янська). Розбиті половці втікли, залишаючи русичам увесь свій обоз разом із своїми жонами та дітьми.

2. Паволоки — дорогі шовкові тканини.

3. Узороччя — дорогоцінні, вишиті золотими та срібними нитками, тканини і взагалі дорогоцінності на одязі, прикраси.

Спить гніздо Олега в полі,⁴
Взявши полону доволі.
Вогні гаснуть, саме тління...
Ой, далеко ж залетіло,
Хоч не з кривди народилось,
"Гореславича" насіння!

Смілість в роді все бувала,
Хоч кругом хула ступала —
Уступатись він не стане.
Сам, як сокіл, в бій полине
Проти тебе, половчине, —
Чорний вороне поганий!

Гзак вже сірим вовком гонить⁵
Збира полки та комони,
Скорим маршем вирушає...
Слідом суне Кончак, близько⁶
Мов та хмара, його військо
На Дон-ріку поспішає.

4. Спить гніздо Олега в полі... мова йде про рід Олега "Гореславича" до якого належали: сам князь Ігор, його старший син Володимир та 10-літній другий син Олег. Брат Ігоря, Буй-тур Всеволод та Святослав Ольгович — 15-літній князь рильський.

5. Гзак вже сірим вовком гонить, — половецький хан, другий по величчині, який вийшов з великим військом проти Ігоря.

6. Слідом суне Кончак, близько. Хан Кончак — це один із найбільших половецьких князів, дуже енергійний і завзятий. Син колишнього великого хана Коб'яка. Він ішов вже з усією ордою слідом за Гзаком, поспішаючи до р. Донця.

ень минув. А рано-вранці
Зір кривавії багрянці
Тріпотили над землею —
Чорні хмари тягне вітер —
Хтять чотири сонця скрити, —
Чотирьох князів під нею...

Буревії хмари перли,
Сині блиски темінь дерли...
Бути тут страшному грому,
Безліч стріл впадуть дощами,
Вкриють трупом збиті трави
Близь ріки, синього Дону.

Ось де списам полонитись,
Тут і мечам пощербитись
Об шоломи половецькі
На ріці та на Каялі! —
Руським молодцям удалим,
Руській раті молодецькій.

О, Руська Земле, а ти вже за горою!..

1. На ріці та на Каялі. За думкою К.В. Кудряшова, ріка Каяла — місце, де відбувалася ця жорстока битва між князем Ігорем та ханами Кончаком і Гзаком, поблизу р. Кам'янки. У перекладі слово "каяла" означає — "кам'яниста", вона впадає в р. Донець недалеко від гори Шелом'ян, себто Ізюмського кургану.

Ось вітри, Стрибожі внуки²,
Віють стріли, з моря йдучи,
На полки Руси...

З-над Дону

Невидима сила гонить,
Вся земля дрижить та стогне,
Без надій на оборону.

"Сила сил йде!" — стежі кажуть;
Скрізь половці сунуть вражі,
І від Дону... і від моря...
З усіх сторін обступили
Руську рать, огородили
Діти бісові з помор'я...

Русичі знов не корились
Дружньо враз відгородились
Вздовж червоними щитами:
"Як-тур Всеволоде, брате!
Стань ось тут!..

Тримай проклятих!..

Смерть посій усім поганим!

Диких треба зупинити,
Їхній напір заломити —
Перейдім на оборону, —
Не залишим на поталу,
Піші раті,..

а помалу,

Пробиватимемсь до Дону...

2. Ось вітри, Стрибожі внуки... Стрибог, один з старо-руських божків, був богом вітру та бурі. Перед хрещенням Руси, князь Володимир Великий поставив його статую, поруч із іншими, в Києві в 980 р.

Славно прю³ прийняв, великий!
Сипнув стрілами на диких —
Кріпко громиш та поганих,
І де лиш шолом твій блисне,
Харалужний⁴ меч твій свисне —
Так і ляжуть головами...

Поскипані...

дерев'яні⁵

Під каленними мечами,
Ті шоломи оварські.⁶
А ти ж, Яр-туре завзятий —
Сієш смерть мечем булатним
На голови поганські!"

Браття, мої дорогії!
Він забув життя і мрії,
А в Чернігові — чертоги,
Глібовну свою прекрасну,
Отчий стіл... і терем ясний,
Обичаї, честь і Бога.

3. Прю прийняв, — прийняв атаку, шалений наступ ворога.

4. Харалужний меч — міцна воронована сталь. В. Ржигя наводить "харалуг" від арабсько-тюркського слова "Хараблїг", що означає загибель, смерть. При такому зрозумінні, "харалужний" меч — смертельний меч, від якого приходить смерть.

5. Поскипані... дерев'яні... — Поскипати, так як дерево поскипати-поколоти, поскипати на скалки. Оварські шоломи, як показали археологічні знахідки, не були суцільнометалевими, а дерев'яними, і тільки з залізними ребрами та металевією шишкою (куполом) на самім версі.

6. Оварські... — Овари, обри чи авари — племя, що жило вже, починаючи з V ст., на північних берегах Чорного та Озівського морів і в південній частині Кавказу. Вони зникли в IX ст. Частина обрів, очевидно, асимілювалася з кавказськими народами та половцями.

же були "віки Трояна"¹, —
Пройшли літа Ярослава²
І Олегові походи³,..
Він шукав мечем крамолу,
Вогні сіяв, смерть, незгоду —
На своїх, чужих наводив.

За біду Руси й руїни
Міжусобиці та війни,
За пожежі та облави,
І набіги в Землю Руську,
За смерть, сльози й лихо людське —
"Гореславича" всі знали...

Став він в золоті стремена, —
Під Тмуторокані⁴ знамена
Взявсь нести нові пожежі —
На Чернігів, город вдільний...
А князь Всеволод⁵ потрійно
Пильно й чуйно за ним стежить.

1. "Віки Трояна", — образ стародавності, старо-руська віра України.

2. Пройшли літа Ярослава, — добрі часи за князування Ярослава Мудрого.

3. І Олегові походи, — походи Олега "Гореславича" на Руські Землі, на які він постійно наводив орди половців.

4. Тмуторокань, — удільний княжий город і князівство, в якому княжили руські князі, і навіть сам, Олег "Гореславич". Руїни Тмуторкані лежать біля теперішнього м. Тамані, на Кубані.

5. Князь Всеволод, — після смерти свого батька Ярослава Мудрого і брата великого київського князя Ізяслава, князь Всеволод Ярославич в 1078 р. сів на престолі Києва, як великий князь київський.

Всеволод став князь Великий,
Всівсь у Києві, як влитий.
Він синові Мономаху
Стіл Чернігівський вділяє,
Берегтися намовляє
Підступу чи й змови-жаху.

Мономах⁶, князь Володимир,
Знаючи Олега злидні —
Знай щоранку закладає
Бруси-бервена великі
В вуха брам...

а його гридні

Гóрод денно запирають.

Та все ж, Олег "гореславич"
"Чварний" Борис Вячеславич⁷
Стали з військом в один день
Й за Олегову обиду⁸
Мовив князь Борис в огиді:
"Аз ім есть противен всім!"

6. Мономах, — князь Володимир Мономах, син великого київського князя Всеволода, дістав від батька г. Чернігів. Знав, що проти нього піде Олег "гореславич", який його батько, Всеволод, вигнав з Чернігова, тому він і вдень і вночі (закладаше уши в Чернігове) — запирав город, бо в городі було багато міщан, котрі хотіли бачити Олега "гореславича" на Чернігівському столі.

7. "Чварний" Борис — Борис Вячеславич, хоробрий і молодий князь, внук Ярослава Мудрого, союзник Олега "гореславича", завзятий учасник князівських чвар. Тому й прозвано його "чварним".

8. За Олегову обиду. — У 1078 р. Олег "гореславич", разом із "чварним" Борисом та ними покликаними на Русь поганями, пішли проти князя Всеволода який князував в той час в г. Чернігові, і вигнали його. Але незабаром проти них виступили з переважаючими силами князі-брати Великий київський князь Ізяслав із сином Ярополком і князь Всеволод із сином Володимиром Мономахом. Олег вже хотів іти на перемир'я, та Борис відкинув ту пропозицію кажучи: "Аз ім есть противен всім!" Тоді ж, в 1078 р. в страшнім бою на Нежатій Ниві князя Бориса було вбито, і як сказано: "За обіду Ольгову", бо нібито Олега обідив князь Всеволод, що вигнав його з г. Чернігова.

Стрілись на ріці Канині⁹
І в бою, в Нежатій Ниви¹⁰,
Суд Борисові настав,
Бо навів він брат на брата:
За кров руську, що пролята,
Меч Руси — кінець поклав...

Там на березі Канини,
На траву між квітів синіх,
Розчерплений упав.
З ним, у тім бою проклятім,
Руси йшли в страшнім завзятті, —
Брат від брата умирав...

Свій свого сікли, рубали,
Мов половців на Каялі,
Де рус руса брав на списи,
Де мечі сікли кольчуги,
Аж сталь грілась від напруги,
А скрізь, рідні стяги висли...

Святополк¹¹ звелів узяти
Батька тіло на "Нежатій"
Між угорських іноходців¹²
На жердини його вклали...
В Київ, у Софію взяли, —
Як звелів князь Новгородський.

9. Річка Канина поблизу Чернігова і Ніжина, правдоподібно впадає в р. Остер.

10. Нежата Нива — Нежнена нива, Нежинь, теперішній г. Ніжин.

11. Святополк, — другий син князя Ізяслава київського, княжив у м. Новгороді, і який участі в цій битві не брав.

12. Між угорських іноходців, — мовиться про коней, які біжать, викидаючи вперед одночасно то обидві ліві ноги то праві. Їзда на таких конях значно спокійніша. Між такими кіньми "іноходцями", що йшли слідом за другим, на носилках чи в рядні, прикріпленному на двох жердинах, перевозили у давні часи хворих та поранених. На таких "іноходцях" привезли до Києва й тіло Ізяслава та поховали його в Софійському Соборі. "Іноходець" — інакшеходячий, інакшеступаючий.

Ой, було ж тоді народу!
Олег сів гнів-незгоду,
Міжусобиці зростали...
А князі в своїй крамолі
Зневажали людську долю,
Людям вік укорочали.

Не життя було, а мўка:
Добро Дажбожого внука¹³
Гинуло і пропадало...
Вже й ланів лишилось мало
Й рідко ратаї гукали¹⁴ —
Бур'яном все заростало,...

По Русі літають круки,
Ділячи поживу-трупн, —
Їм нехованим лежати,
Галки зграями кружляли
Кості білії довбали,
Лихоліття далось знати...

13. Добро Дажбожого внука, — добро руського народу. Дажбожий внук, — руський-український народ.

14. Рідко ратаї гукали, себто мало хто орав поле. Ратай — селянин, в ті часи називали ще "смерд" — той хто працює на ріллі, орач, плугар.

юті битви проминули,
А про таку ще й не чули,
Що звів Ігор понад Доном:
Зрана, вдень, вночі й світанку,
А далі, то й знов до ранку
Гримлять мечі об шоломи.

Летять коні, збиваючись,
Тріщать списи, ламаючись
У полі та незнаному,
Серед землі, ще й чужої, —
Б'ються чесно руські вої,
Битва-жах...

в дню даному...

Гори трупів наложили,
Чорний степ — кривавий килим,
Коні падають, гребуться,
Обох кров тече по полю...
Тепер тут рішають долю —
Передсмертним боєм б'ються.

Січ жорстока не вгавас,
Кончак війська досилає...
Бій іде уже нелюдський...
Булавами б'ють, мов громом,
Трощать черепи в шоломах, —
Йде туга по Землі Руській...

Брязк мечів об гарт шоломів
Знявся степом аж під зорі.
З тіл вже сопух полем тягне...
Ранком Ігор об'їжджає
Поле битви, оглядає, —
Дону,..
мабуть вже не сягне!...

Кончак напер в новій силі —
Сколохнулись ряди смілі...
Он полки "своїх поганих"²
Не вдержали поля-бою,
Врозтіч кинулися з строю...
Дич... рубала їх, вже гнаних...

Ігор спішить, переймає,
Часть "ковуїв"³ завертає,
Та даремно...

вже запізно, —
Вмить половці налетіли,
Князя перстнем оточили,
Гримнули мечі залізною...
Креше криця блискавиці,
Ігор, з мечем у правиці,
Щит розбитий відкидає...
Хоч на лет стріли від нього,
Недалеко допомога, —
Про полон його не знає!

1. Дону,.. мабуть вже не сягне, — мова йде про р. Донець, від якого відбили, відтиснули Ігоря полки Кончака.

2. Он полки "своїх поганих", — осівших, смирних половців, яким українські князі дозволили оселюватися мирно на Русі. Під час війни, ці осілі, "свої погані" йшли воювати в союзі з нашими князями за Русь.

3. "Ковуї", — інша назва кочовиків, освоєної половецької раті.

Жаль було йому дивиться,
Як брат, Всеволод, жах бився:
Він колов, рубав на зміну,
Всіх громив під трубні звуки —
Все трощив, що йшло під руки,
Смерть ходила за плечима...

Бились день, бились і другий...
А на третій під полудень,
Впали Ігореві стяги...
Вже не стало вина-крови
І скінчили "пир" хоробрі
Русичі — сини відваги.

Тут два брати розлучились⁴,
Тут "свати не смерть упились"⁵
У степах ріки Каяли:
Руси сватів напоїли
І самі всі положились —
За Русь голови поклали.

— Браття!..

Зла година нам настала...
Руську рать орда здолала!
Буде сліз, ридань багато...
Трава з жалю похилилась,
Сумно дерево склонилось,—
"Де мій син?..

Де муж?..

Де тато?"..

4. Тут два брати розлучились, — мова йде про князя Ігоря та його брата Всеволода, яких у здобичу розділили між собою половецькі хани. Один з них, Ігор, був у Кончака, а Всеволод — у кого іншого.

5. Тут "свати на смерть упились", — Строфа з подвійним змістом. Українські князі часто родичалися з половецькими князями. Зокрема хан Кончак, який справді доводився Ігореві сватом, бо його син Володимир був заручений з його дочкою. Водночас цей вислів є частиною народно-пісенного образу: "Битва — всільний бенкет".

й, вступила кривда-мўка¹
В силу Дажбожого внука,
Дивою йде в Землю Руську, —
Крила свої розіпнула
Лебідкою Дон сплеснула,
Час змінила в біду людську.

Всі походи із князями
Припинились на поганих,
І сказав тоді брат брату:
"Се моє!..

І се моє же!"

І стали вони те найменше
Та найбільшим називати.

Стали князі забувати
І крамоли знов шукати, —
А половці йшли і били,
Нашу землю воювали,
Мирний люд в неволю брали,
Вогнем нашу Русь палили...

1. Ой, вступила кривда-мўка в силу Дажбожого внука, — горе, нещастя, розбрат та руїна в образі дівки вступила в нашу землю і нищить силу та єдність українського народу княжими міжусобицями, що ніяк неможуть об'єднатися на рішучу відсіч диким ордам половців.

О, соколи!..

Та й не в пору,
Стали бити "птиць" край моря,
Бо добились самозгуби:
Он, лежать полки суворі —
Вже не встати їм ніколи
Ні під стяги, ні під труби.

Карна й Жля² гукнули кликом,
І половці вино з лихом
По всій Русі розілляли...
Раз-по-разу в городіща
З рогу кидали вогніщем³ —
Скрізь оселі запалали...

Руські жони тужно плачуть:
"Вже нам наших лад не бачить!"⁴
І мислею ізмислити,
Ні думкою угадати,
Ні очима оглядати, —
Множість срібла загубити"⁵...

2. Карна й Жля, — на думку одних "карна й жля" це кара і плач, жаль. Можливо, що це Кончак і Гза (Гзак) кинулися після битви на р. Каялі на Русь, несучи кару й сльози та жаль.

Є також припущення, що Карна й Жля — це імена половецьких ханів, про яких нігде не згадується в літописах.

3. З рогу кидали вогніщем. — У літописі згадується, що в Кончака був половчанин, який умів кидати з металевих машин (рогу) насочені в оливі шматяні кулі, підпалюючи дерев'яні городі з далекої відстані. Такого бусурманина за рік перед тим захопили війська київського князя Святослава, після розгрому хана Коб'яка в 1184 р.

4. "Вже нам наших лад не бачить!" — Вже нам наших любих, наших милих чоловіків, не бачити. Ладо — любий, лада — любя.

5. Множість срібла загубити, — витратити багато грошей для викупу своїх полонених мужів. Ясно, що під "руськими жонами" тут треба розуміти жінок руської знаті.

Браття!..

Київ стогне від розбою,
І Чернігів на підбою.
Скрізь руїна... плаче Мати...
Печаль груди людям тисне, —
А в крамолі мов навмисне,
Князь йде князя воювати...

А поганці набігали,
Нашу землю воювали,
Брали дань...

Русь у покору...

Отак ті два князі добрі,
Ігор й Всеволод, хоробрі, —
Дич збудили, та не в пору.

Сами біду розбудили,
Що отець приспав був, в силі,
Грізний князь, сам Святослав,⁶ —
Бо половцям був грозою,
Сам водив полки до бою,
Мечем диких присмиряв.

6. Грізний князь, сам Святослав, — Святослав Всеволодович київський, був двоюрідним братом Ігоря і Всеволода; його батьком був Всеволод Ольгович — князь київський і внук Олега "Гореславича".

Святослав, князував по різних містах Руси, а в 1180 р. він міцно укріпився в Києві, хоча іншими містами цього князівства володів Рюрик Ростиславич. Бувши київським князем, Святослав організував кілька вдалих походів, особливо успішним був його похід в 1184 р. Широку картину цього походу і про розгром половців намалював автор цього "Слова". Отже, Ігор та Всеволод без його участі, а навіть і без його відома, рушили самі на половців і були розбиті. Внаслідок цієї поразки, половці, яких рік перед тим розгромив Святослав, порушили укладену з ним умову і посунули на Русь.

Князь Святослав Всеволодович помер у 1194 р.

Святослав був князь Великий,
Наступив на землю диких,
Притоптав холми й яруги,
Скаламутив їх потоки
Осушив грузькі болота,
Осоружним — ніс наругу.

Хана Коб'яка⁷, мов вітер,
Вихопив з полків залізних
І поніс від луків моря
Ген аж в Київ...

а вже бранців, —

Аж сім тисяч військ, поганців
У полон набрали з поля.

Аж в гóроді, у Києві —
Упав Коб'як знесилений,
У гридниці⁸ Святослава.
Тут же німці і венеди,
Вся морава, навіть й греки
Виспівують: "Князю — слава!"

А тепер, в цей новий клопіт,
Корять Ігоревий похід,
Бо втопив добро Держави
З "дикими" в степу...

аж тужно, —

Руське золото погрузло
В хвилях вод, ріки Каяли.⁹

7. Хан Коб'як, — великий половецький хан. У 1184 р. князь Святослав київський, підчас розгрому половців, взяв його і двох синів у полон, а разом з ними і сім тисяч їхнього війська.

Коб'як був батьком хана Кончака. Під час князювання Володимира Мономаха стався великий бій між руськими і половцями, і скінчився він тим, що хан Коб'як ледве втік від князя Володимира Мономаха на Кавказ з горсткою своїх ближніх. Хан Коб'як умер у гридниці князя Святослава.

8. Гридниця — велика парадна зала у княжому дворі, ймовірно навіть окрема будова, а не частина княжого палацу. В такій гридниці збиралися князі, бояри й інші достойники та чужоземні купці. Там також відбувалися наради, бенкети, прийняття, суди тощо.

Ось князь Ігор... князь небога
Висів з сідла золотого
І в "кощіве" всів¹⁰; — "в шорах" —
у невольниче,.. у раба —
Засмутилась руська слава
По містах на заборолах¹¹...

9. Руське золото погрузло в хвилях вод, ріки Каяли. — Тут говориться не тільки за добро, яке було втрачене в таборі Ігоря, але за золоте-мирне життя, за великі багатства, які були втрачені коли половці руйнували та палили наші городи, вбиваючи безліч людей, та забираючи їх у неволю. Отже, в тій одній битві, все добро південно-східньої та південно-західньої України, потонуло в хвилях вод ріки Каяли, над якою відбулася ця жорстока битва.

10. І в "кощіве" всів, — "кощій" в тюркській мові означає обозного раба, невольника, служника-бранця. Князь Ігор пересів з золотого, княжого сідла у кощіве — в сідло невольника.

11. По містах на заборолах, — міста, замки та фортеці обгороджувалися стіною, що уявляла собою два поставлені на певній відстані зруби колод; між зрубами засипали землею, а радше твердою глиною. На версі такої стіни робили поміст, який захищався із зовнішньої сторони бруствером-заборолом, зубчатою перегородкою або й частоколом. На таких помісті стояв народ, проводжаючи і виглядаючи своє військо із походу. А коли ворог оточував місто, звідси його і відбивали та оборонялися, стріляли з луків, кидали списи, каміння, лляли кип'яток, смолу тощо.

утний сон снівсь Святославу
В Києві на горах, рано.
Каже князь: "Вночі, крізь морок
В ліжко з тису¹ мене клали,
Чорну паполому слали,
Вино синє лляли з горем...

Сипали мені з порожніх
З сагайдаків, тих негожих
степових... і висипали, —
Жемчуг грядний² тут... на лоно...
І жалібні пісні жонів
Чув, як тужно погасали...

В теремі золотоверхім
Впав додолу князьок-гребінь³ —
Снилось, ніби впав уранці...
Цілу ніч чомусь ворони
Кричать в Плоскім⁴, в оболоні,
Навіть й в дебрях на Киянці⁵.

1. В ліжко з тису. Тис — дороге і цінне привезене дерево, гарного червоного кольору, надзвичайно міцне і не гниє.

2. Жемчуг грядний, — по старо-руському "женьчюгъ" — перла, у народному фольклорі перли, — символ сліз.

3. Князьок-гребінь, — сволок, бальок перекладка, на якій лежать дошки стелі. Очевидно, в старих віруваннях Русі, зруйнований або впавший такий князьок означав нещастя, загибель. Є думка, що дане місце сну Святослава якось пов'язане з похоронними звичаями дохристиянських часів. Щоб душі померлого, яка може шкодити живим, заплутати шлях назад до хати, мерця виносили з хати не через двері, а через розібраний поміст-стелю. Так виносили з княжого терема в 1015 р. і тіло Володимира Великого.

— "Князю!..

Всі ті круки, що над полем —
З криком неслись десь за море"...
І сказали знов бояри:

— "Князю!..

Ум твій туга полонила,
Це ж два соколи злетіли —
З степом стрінулись в зударі.

Пішли гóрода шукати,
Хтіли Тмуторокань взяти
Та напитись води з Дону...
Але соколині крила
Он мечами втнула сила
У степу та й у чошому.

А їх самих в пута взяли
І в залізо закували." —
Темним третій день був руським⁶...
Бо два сонця там померкли:⁷
Двох стовпів-князів затерли
Половчани в полі грузькім.

4. Плоске. — М.В. Шарлемань вважає, що Плоске чи Плісенське — це місцевість біля стародавнього Києва. Урочище Плоске чи Пліске — пізніша частина північно-західнього Подолу.

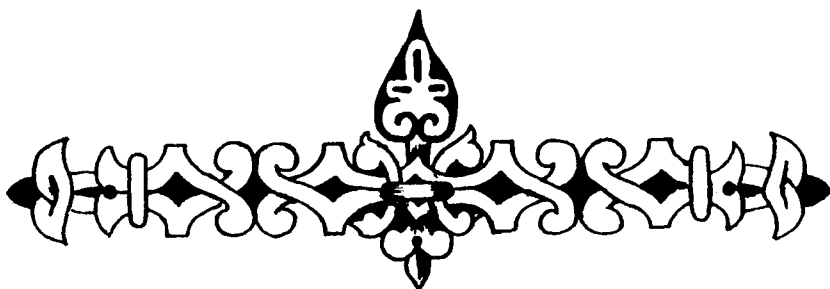
5. Навіть в дебрях на Киянці: Киянь, Кисань — це маленька річечка, яка впадає в р. Глубочицю. Киянка протікала в яру під київськими горами, на яких стояв терем Святослава. Той яр був покритий лісом, гущиною, дебрями.

6. Темним третій день був руським: на третій день бою, коли "ковуї" пішли врозтіч, оголюючи крило русичів, військо Ігоря зазнало тоді страшної поразки, тому той третій день 12-го травня був темним для русичів.

7. Бо два сонця там померкли: два сонця — це два князі Ігор та Всеволод. В той час, князів часто називали сонцем, так як називали Володимира Великого, кажучи: "Володимир, красне сонечко".

А при них також погасли
Юні місяці два ясні⁸ —
Молодесенькі княжата...
Вони тьмою огорнулись,
В хижих хвилях потонули,
З ними й рать Руси, піддата⁹...

Тьма на річці, на Каялі,
Степ кривавий вкрила брані —
А по Землі Руській з криком
Степовики простяглися,
Хижий пардус загніздився¹⁰,
Кров та смерть, ще й чорне лихо...

8. Юні місяці два ясні, — двоє молоденьких княжат, якими були найменший син Ігоря Олег (народився в 1175 р.) та юний князь Святослав Ольгович, внук Ігоря, князь рильський.

У ті часи князі брали з собою у похід навіть і п'ятилітніх синів. Обидва молоді князі, як свідчить автор "Слова", були потоплені половцями або й самі утопилися в тому озері, де була потоплена руська рать.

9. Рать Руси, піддата, — про потоплення руської раті в морі-озері говориться і в літописі. Приблизно п'ять тисяч вцілілих русичів, половці утопили в озері, вихвалюючись тим, даючи про це вістку хінові, очевидно назва народів сходу.

10. Хижий пардус загніздився, — пардуси це леопарди, хижак з родини котів.

Таке порівняння дав автор "Слова" із страшним спустошенням половцями Руської Землі.

ордість хилиться в покорі,
А насильство — б'є по волі.
Дико кинувсь Див Помор'я.
А он готські красні діви!
Вже виводять хоро-співи
Берегами біля моря.

Руським золотом всі сяють
Ходять дзвонять та співають...
Як Вінітар,² король готів,
Розбив антів із князями,
Розп'яв Буса із синами
Та сімдесять старшин-воїв.

1. А он готські красні діви... — Готи поселилися на берегах Чорного та Озівського морів ще в II ст. н.е. Залишки їх були в Криму аж до XVI-XVII ст.

Готи-тетраксити жили в районі Тамані, на Кубані й далше на південь, вздовж східнього побережжя Чорного моря. Ігор ішов походом не на Крим, а на Дін, Тмуторокань, Лукомор'я і загрожував таким чином не тільки половцям, але яссам, касогам і іншим. Тому після поразки Ігоря, готські діви співають на березі Чорного моря і дзвонять руським золотом, яке дійшло до них шляхами торгівлі та добичі після розгрому русичів на р. Каялі.

2. Вінітар, — у 375 р.н.е. готський король Вінітар звів великий бій з антами (предками русичів) і, розбивши їх на голову, взяв в полон їхнього великого князя Буса, Боза чи Божка, розп'яв його і його синів та ще сімдесять менших князів-старшин. Тому готські діви оспівують радо ті славні для них часи.

Радо діви заспівали
Про брань страшну на Каялі,
Як Кончак помстивсь за Хана,
Що п'ять тисяч руських воїв
Потопили біля Дону,
В Пімсту діда, Шарукана³.

3. В пімсту діда, Шарукана. — Шарукан був дідом хана Кончака, який не раз зазнавав поразки від українських князів. Особливо тяжкою була його поразка в 1106 р., коли він ледве втік від Володимира Мономаха з горсткою своїх ближніх. Його сина хана-отрока, батька Кончака на ім'я Коб'як, Володимир загнав аж на Кавказ, "за обезі" — за залізні ворота. У зв'язку з цією подією в Галицько-Волинському літописі наведено чудову легенду про "Свшан-зілля".

Після розгрому Ігоря в 1185 р. нарешті настає можливість здійснити мрію, яку стільки років плекав хан Кончак: раз на завжди помститись на русах за поразки свого діда, великого хана, Шарукана.

В другій книзі Татищева на стор. 204 подано: що ім'ям цього великого хана був названий город, — Шарукань.

В літописі під 1107 роком згадується, що під іменем цього половецького хана на ріці Дінці, на половецькій стороні був названий город Шарукань, з якого в 1111 році русичі після облоги взяли викуп.

нам, княже, всій дружині
Веселоштів нема нині! —
Прибитий горем Святослав
Сумно розпочав словами,
Голос тремтів за сльозами,
І, з болем серця, проказав:

”Ой, синовчі мої! Шкода¹, —
Ігорю та Всеволоде! —
Рано стали ви у лави,
Половецьку землю бити
Та мечем поган разити,
А собі шукати слави!

Слави ви собі шукали
Та в неславі в битві впали...
І без чести, і в обмані

кров пролили й одолілись².

Вашу ж славу розділили
Нечестивці препогані!

1. ”Ой, синовчі мої!” — Святослав київський називає Ігоря та Всеволода своїми ”синовчачами”, але вони були його двоюрідними братами; він називає їх так для того, щоб тільки підкреслити свою зверхність над ними, зверхність великого київського князя.

2. Кров пролили й одолілись, — програли, були переможеними, без чести для себе, без слави. Перша перемога над половцями у п'ятницю рано 10-го травня, не принесла русичам ні слави, ні чести, бо зараз же за цією перемогою зав'язався тяжкий бій, що почався вже в суботу 11-го травня, тривав цілий день 12-го травня, і на 13-те травня в неділю під полудень прийшла страшна поразка.

До сьогодні ще не встановлено, скільки війська мав із собою князь Ігор, але після битви, які вціліли і здалися, було біля п'яти тисяч.

Серця ваші, звинні-вперті,
Сковані в жорстокій смерті,
В бою, кров'ю гартувались...
Що ж ви, діти, натворили?
Голові моїй, вже сивій,
Горя лютого завдали...

Влади я уже не бачу
В могутнього мого брата —
Брата-князя Ярослава³.
З значними богатирами
І Чернігова билями⁴
Многих військ у його лавах.

Воеводи⁵ і татрани⁶
Й знать, полків "своїх поганих" —
І ревуги з стопчаками,
І ольбири та шельбири, —
Це ж вони без щитів бились,
З захалаявними ножами.

3. Брата-князя Ярослава. — Ярослав Всеволодович, князь чернігівський і брат великого князя Святослава Київського. Цей могутній володар, був дуже обережний і нерішучий. Він виділив Ігореві лише допоміжну дружину, саме тих "ковуїв", що не витримали сильного натиску половців і кинулися втікати. Сам князь Ярослав із своїм великим, сильним руським військом у похід не пішов.

Не брав він участі і в успішному поході свого брата Святослава київського рік перед тим, в 1184 р., зірвав похід в 1187 р., який знову провадив Святослав київський із Рюриком Ростиславичем.

Князь Ярослав Всеволодович помер 1198 року.

4. І Чернігова билями — знаті, лучші, ковуїські бояри, сановники, то переважно відноситься до осілих-смирних степовиків, які жили під зверхністю і за дозволом українських князів. Биль — титул, чин.

5. Воеводи — Тут високі старшини, полководці, які вели полки; ще звали їх тисяцкми.

6. Татрани, ревуги, стопчаки, ольбири та шельбири, — під цим розуміється родові племена "своїх поганих", тюрків за походженням.

Колись сили Ярослава
В честь дідів дзвонили славу.
Тепер...

 в битву він не хилить —
Ігорю дав лиш "поганих",
Саме тих, що повтікали
Й крило русів оголили.

Ігорю! Мій милий брате!
Славу самі хтіли взяти,
 кажучи: "Самі мужніймо!

І минулу заберемо,
І прийдешню теж візьмемо —
Та й поділим її спільно!"

— Браття!..

А чи диво є старому
Щоб відмолодіти знову?
Та ж, коли сокіл линяє —
Птиць збиває він без сліду,
Не дає гнізда в обіду,
Всяку погань відганяє."

ісля Ігоря поразки
Ринули на Русь поганці!¹
Гзак Путивль вже облягає,
Кончак в Переяслав гоном.
А на зустріч, лиш з загоном —
Володимир поспішає²

На це зло, що йде до хати, —
Помочі з князів не ждати!
Той, хто може,.. відвернувся —
Інші роблять по своєму,
Бережуть свій стіл та дому...
Час в нінащо обернувся!

1. Ринули на Русь поганці: — Після битви на р. Каялі, половецькі орди кинулися на Русь. Велика орда, на чолі якої стояв Гзак, оточила м. Путивль, в якому в той час перебувала друга дружина Ігоря Єфросинія. Взяти Путивль, половці таки не змогли, і тільки сплюндрували Посейм'я, відійшли.

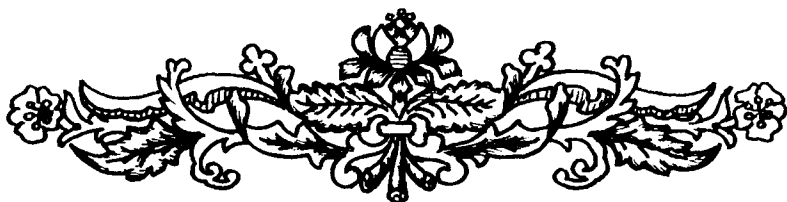
2. Володимир поспішає. — Володимир Глібович, внук Юрія Довгорукого, брат дружини Буй-тур Всеволода. Він княжив у м. Переяславі, коли хан Кончак йшов на нього. Володимир вивів своє незначне військо і сміло вдарив на Кончака. Як подано в літописі, був ранений "аж тремі коп'єми". Пораненого князя, що загнався далеко в ряди половців, відбили таки його переяславські вої, і після того він видужав. А в 1187 р. (два роки пізніше), повертаючись з половецького походу, князь Володимир важко захворів і вже 18-го квітня того ж року помер.

Літописець пише про нього так: "І плакашесь по немь все переяславце; бе бо любя дружину і злата не с ірашеть, іменія не щадяшеть дружїне, Бе бо князь добр і крепок на раті, і мужьством крепком показаяся, і всякими добродетельми наполнен, о немь Украина много постана!" Подано за Іпатським літописом, 1187 р.

А біда, біда лихая
Нашу землю не минає...
Поміч не йде, все в роздорі,
Римів кричать під мечами,³
Володимир вже у ранах,
Повалився в битві в полі.

Він же так хоробро бився
З Кончака великим військом, —
І, як пише нам літопис:
"Довго будуть пам'ятати
Переяславці, як брата,
Володимировий попис"...

Бо любив він своє військо,
Не щадив гроша ністільки,
І не поклонявсь лихому.
Твердо станув він до раті,
Показавсь міцної вдачі, —
Ой, постогне край по ньому!

3. Римів кричить під мечами, — Римів, як гадають, це місто чи містечко стояло на нижній течії р. Сули, там де до неї впадає р. Буримка.

Зазнавши поразки під Переяславом, хан Копчак вертаючись у свої землі, захопив Римів.

нязю! Всеволоде, світе!¹
Добре в Суздалью сидіти...
Тут не мислею літати —
Отчий стіл берегти треба,
Київ заступить потреба,
За Русь грудьми час вже стати!

Війська твого не злічити...
Можеш Волгу розкропити,
Або й Дон виллять шоломом, —
І коли б ти був тут, брате,
Була б "чага по ногаті"²
За "різань"³, бранця одного.

1. Князю! Всеволоде, світе! — Князь Всеволод Юрійович з 1177 р. аж до самої смерті 1212 р. був князем Володимиро-Суздальським. Він був сином Юрія Довгорукого і внуком Володимира Мономаха. Князь Всеволод — один із наймогутніших князів Русі, робив далекі та успішні походи і коротко перед виступом Ігоря на половців, переможно воював проти волжських болгар. Проте, Всеволод не втручався у справи південної Русі, хоча, річ ясна, не забував про неї, бо в Києві в свої часи князували його батько й дід. В часі, коли половці палили та руйнували Русь, позиція Всеволода як нейтрального, аж ніяк не сприяла організації відсічі половцям. Для цього не досить було літати думками до Києва, треба було ділом допильнувати та захистити золотого стола України.

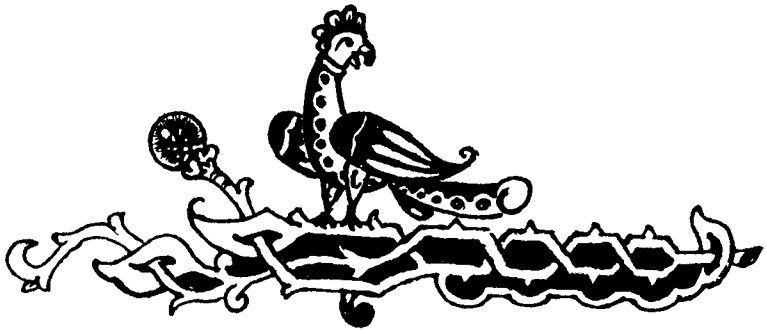
2. Була б "чага по ногаті", — "чага" — це невольниця, рабиня. "Ногать" — дрібна монета, гроші, що дорівнювали приблизно 10-ти копійкам. 1-на гривня становить 20-ть ногать, або 50-ть різань, або ще й 80-ть кунів.

Отже, чага-рабиня коштувала б одну ногать, Десяту частину гривні.

"Різань", — дорівнювала приблизно двом копійкам. За різань — дві копійки, за 1/50 гривні, був би один бранець-раб.

За законами "Руської Правди", що її зібрав князь Ярослав Мудрий, ціна в середньому за "холопа" (бранця-раба) була 5-ть гривень. Отже, коли б князь Всеволод взяв участь з Ігорем в поході, то стільки бранців було б захоплено в полон, що ціна на них зовсім упала б: за чоловіка-бранця на 250, а за жінку — в 100 разів.

Ти ж бо можеш суходолом
Стрілять живі стріли полем,
Гліба вдалими синами,⁴
Що стоять в могутній раті —
Молоді брати, завзяті,
На сторожі, ген степами.

4. Гліба вдалими синами... — Тут мова йдеться про синів Гліба Ростиславича, князів: Романа, Ігоря, Святослава, Володимира та Всеволода.

Останніх два, одержали від Всеволода Юрієвича Рязанські волості, які були під владою могутнього Володимиро-Суздальського князя; він з ними ходив походом на Волгу, проти болгар.

и, буй-Рюриче, й Давиде!¹
Чи ж тепер вже вам не вгідно?
Та ж шоломи ваших воїв
Хиžo все блищали в полі
Й плавали у братній крові —
Київ брали, сім раз боєм!

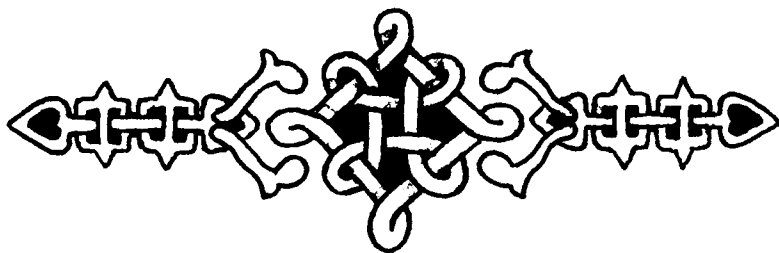
Чи ж не ваша то дружина
Рикас хоробро нині,
Мов тури на Подніпров'ю, —
Хована на самій брані,
Під каленними мечами
Гартована в битвах кров'ю, —

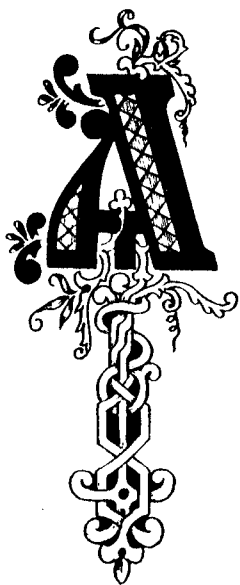
1. Ти, буй-Рюриче, й Давиде! — Рюрик Ростиславич, внук Мстислава Володимировича, правнук Володимира Мономаха, був активним і неспокойним князем.

Давид — рідний брат Рюрика, князь смоленський; завжди брав участь у походах Рюрика. Незадовго до своєї смерті, добровільно прийняв чернецтво. Помер 1197 року.

Князь Рюрик з Давидом сім раз завойовував і втрачав зайнятий ним київський велико-княжий престіл, при чому двічі віддавав його своїм суперникам добровільно, зокрема Святославу Всеволодовичу, який за Ігоря сидів в Києві. З цим же Святославом, вони кілька разів організували походи проти половців. А в 1203 р. Рюрик навіть тих же половців на Київ і страшно його спустошив. Незабаром у 1205 р. Рюрика силоміць постригли в ченці, але він скинув рясу і знову завоював Київ. Він був дуже освіченою людиною і сприяв розвиткові літописання. Збудував велику кількість визначних в архітектурному відношенні споруд. Мав дуже міцну і хоробру дружину, гартовану в постійних боях. Князь Рюрик Ростиславич помер у 1215 р. як князь г. Чернігова.

А вступіте, господини,
В золоті свої стремена —
Граду Києву у ласку.
Геть відкиньте горя чашу,
Йдіть за Землю Руську, нашу,
Рани й Ігоря поразку!

рославе Осьмомисле!
Князю галицький, ти грізно
Сів на кованому троні.
Підпер гори он полками,
Залізними лучниками,
Заступивши путь короні.

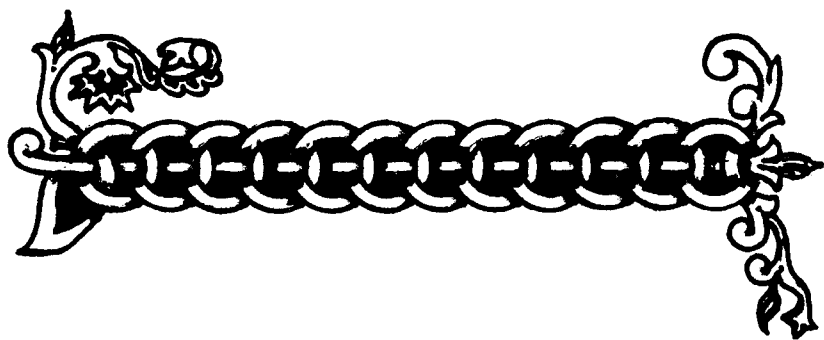
Путь рікою по Дунаю
Королеві з угрів краю —
Зачинив, запер ворота.
В хмари тягарі меташ,
По Дунаю суди рядиш,
Завдаєш чужим турботи.

1. Ярослав Осьмомисле! — Ярослав Володимирович, могутній князь Галицької Русі, тесть Ігоря (героя "Слова") і батько Єфросинії. Він користувався великим авторитетом серед інших князів, але в інтересах централізованої влади, провадив запеклу боротьбу зі своїми свавільними боярами.

Епітет, "Осьмомисл", що зустрічається тільки в цьому "Слові", тлумачать по різному: в Ярослава нараз вісім думок, розум його дорівнює восьми чоловікам і т.д.

Ярослав Володимирович "Осьмомисл", князував у м. Галичі на р. Дністрі з 1153 р. аж до його смерті, що сталося 1-го жовтня, 1187 року.

Брами в Київ відчиняєш,
Стріли в султанів пускаєш...²
Стріляй, господине в хана —
В Кончака, кощія пашу,
Стань за Землю Руську, нашу
Та за Ігореві рани!

2. Стріли в султанів пускаєш... — під тим розуміється натяк на плянований третій хрестовий похід Фрідріха Барбаросси проти султана Салядина, в якому ніби брали участь галичани. Цей похід відбувся в 1189-1192 рр., але про його підготовку, що розпочалася ще в 1185 р. знав вже, як видно автор "Слова".

уй-Романе й ти, Мстиславе,¹
Мисль хоробра розум давить.
Вам на подвиг би летіти,
Наче соколам з вітрами,
Птиці стежучи,..

орлами, —
Облетіти б вам півсвіту.

Є у вас молодці смілі,
Всі заковані в залізі
Й під шоломами латини, —
Вже не раз земля дудніла,
Коли в битвах мали діло
Із поганими й литвином.

1. Буй-Романе й ти, Мстиславе. — Роман Мстиславич, син Мстислава Ізяславича київського, був дуже енергійний і діяльний, провів майже все своє життя в походах та боях. Під час міжусобиць то він зганяв князів з престолів, то вони його. Князь Роман воював з Польщею, Литвою та іншими литовськими племенами, громив навіть і половців. У 1199 р. він об'єднав під своєю рукою Волинське та Галицьке князівство і став надзвичайно могутньою постаттю. Літописець називає його царем-самодержцем всієї Руси. Князь Роман Мстиславич енергійно розбудовував свої володіння і був добре відомий в Західній Європі. Папа римський, Інокентій III, пропонував йому королівську корону, але вимагав від нього прийняти католицизм, від чого Роман відмовився. Під час походу на Польщу князь Роман Мстиславич загинув у бою в 1205 році.

Мстислав. — Хто він був, точно не встановлено: одні вважають, що це був двоюрідний брат Романа, князь Мстислав Ярославич пересопницький, який помер у 1226 р. Інші думають, що тут йдеться про князя Мстислава Всеволодовича городенського. Важко сказати, котрий, бо вони обидва брали участь у походах князя Романа.

Їх ятв'яги² добре знають
Й деремели пам'ятають,
А половці темнолиці
Гострі списи опустили,
Свої голови схилили
Під мечі, ковані з криці.

Княже, княже, он світ ясний
Померк Ігорю завчасно,
А дерева й лист вронили...
Не з добра по Сулі й Росі³
Городі ділили...

й зовсім

Силу руську заломили.

А Ігоря полки вбиті, —
Їх ніяк не воскресити.
Сам Дон кличе вас до діла:
Всю Русь збира на побіду...
За поразку і обіду...
Цей раз, внуки вже успіли⁴...

2. Ятв'яги, деремели, — литовські племена, які князь Роман Мстиславич підбив і примусив їх корчувати ліси та займатися незвичайною для них працею, а саме хліборобством.

В народних переказах та літературних пам'ятках збереглася і до нині приповідка: "Ой Романе, Романе, худо живеш — литвою ореш!"

3. Не з добра по Сулі й Росі, городі ділили, — річка Сула це ліва притока Дніпра, а річка Рось права. Обидві річки були межею, за якою вже починалася так звана "Половецька Земля". Розбивши Ігоря, половці почали завойовувати міста по р. Сулі й Росі, діючи їх між половецькими ордами.

В Іпатському літописі про це сказано: "В то же лето (в 1185 р.) воєва Концаць по Рсі с половци". А в Лаврентіївському літописі доповнено: "Взяша все городі по Суле".

4. Цей раз, внуки вже успіли... — говориться про Ольговичів, князів Ігоря та Всеволода.

Якраз рік перед їхнім походом, в 1184 р., коли княжа коаліція, на чолі з київським велико-князем Святославом Всеволодовичем, ішла походом на половців, Ольговичі не встигли до неї приєднатися. А в 1185 р. вони рішили надолужити втрачене, заявляючи (подано за Лаврентіївським літописом, неприязним до Ольговичів): "Ми есми ци не князі же? Пойдемь таки же себе хвали добудемь". Цей раз, — "на брань вже доспели!" Але, замість "хвали" здобули собі гірку поразку і при тім відчинили двері поганцям на Русь.

нгвар, Всеволод¹ і трійця
Мстиславичів², шестикрильців —

Не худого гнізда птиці.
Та не правом сили бою
Володіння за собою
Ви схопили у десниці.

Пощо вам злоті шоломи,
Лядські списи, щити й коні?³
Вам би слід загородити
Всі шляхи для зла-недолі:
Ставте ж спільно частоколи,
Щоб нечистих зупинити!

1. Ингвар, Всеволод, — Волинські князі, сини Ярослава Ізяславича, князя луцького.

2. Трійця Мстиславичів: сини київського велико-князя Мстислава Ізяславича — Романа, Всеволода та Святослава, всі разом вони були ріднею і волинськими князями.

3. Списи лядські, щити й коні. — Тут певно мається на увазі насамперед їхні родинні зв'язки з поляками (їхня мати була полька). А та військова допомога, що її давали поляки, та і своє військо — не брали участі в ніяких боях за свою спадщину. Тому автор "Слова" їм дорікає: "Кое ваші златіє шеломи, і сулиці ляцкіє, і щити? Затрадіша полям врата". — Навіщо воно вам, коли воно і так бездільно стоїть, Вам би слід загородити полю (степовикам) ворота (дорогу, виступити проти них спільно на захист Руси).

ула текти перестала,¹
Срібний струмінь вгамувала
В Переяславі від ратних;
Двина теж тече болотом,²
Завмира під хижим оком
Від литвинів, тих напасних.

Сам лиш Ізяслав боровся,³
Син Василька із Полоцька:
Вдарив дзвонячи мечами,
Об литовській шоломи, —
Згубив славу діда в полі,
Що той виборов боями.

1. Сула текти перестала... Місто Переяслав стоїть на р. Трубіж, а не на Сулі. Отже, тут ідеться очевидно про те, що в наслідок поразки Ігоря, прикордонна р. Сула, після того як половці "взяша все городи по Суле", уже не служила для степовиків перепоною, і вони ринули на Переяслав.

2. Двина теж тече болотом... — Оскільки й литовці переможно воювали з русичами під м. Полоцьком, то і р. Двина потекла болотом.

Мутна вода — народний символ печалі, мутна вода в ріках символізує навалу ворогів.

3. Сам лиш Ізяслав боровся, — про цього городенського князя, який був, судячи за текстом "Слова", сином князя Василька (очевидно, Василька Рогволодовича, внука Всеслава полоцького), в літописі про Ізяслава Васильковича навіть не згадано. Нічого невідомо і про битву з литовцями, в якій він поліг.

Сам же під щитом червоним
На траву криваву, гоном —
Впав порубаний наш княжич.
Юна кров тече із ранів,
Він оглянув поле брані,
І в останнє тоді каже:

”Княже! Княже!..
Зникла вся дружина-сила,
Птаство всіх взяло на крила,
Звірі кров її злизали”.
Не прийшли брати по славу,
Всеволод із Брячиславом —⁴
Помочі йому не дали...

Сам один зронив він душу
З тіла княжого, жемчужну,
Крізь золочене намисто.
Де був сміх — нужда і згуба,
Де був спів — там плачуть труби,
Сумним Городенським містом.⁵

4. Всеволод із Брячиславом, — як видно з контексту "Слова", вони були братами Ізяслава Васильковича. Літопис згадує лиш Брячислава Васильковича та Всеволода Васильковича і їхнього батька — Василька Рогволодовича. Неясні і їхні генеалогічні стосунки з предком Всеславом Полоцьким, що займає досить велике місце у "Слові". Взагалі, про всіх цих полоцьких князів — Ізяслава, Брячислава, Всеволода та їх батька Василька, є або дуже скупи відомості, або взагалі відсутні.

5. Сумним Городенським містом. — Князь Ізяслав Василькович, очевидно князував в удільнім городі Городне, Городня або Гродне.

нуки й рідня Ярослава,¹
І ви усі, від Всеслава,
Похиліть вже свої стяги, —
Мечі шерблені сховайте,
Помиріться! Спокій дайте —
Бо вже вийшли з дідів слави.
Бо ви...

Ви вже таки, дійшли долу!
Ваші сварки та крамоли
Навели на Русь поганих,
Над добром діда Всеслава²
Вже незгода верх узяла —
Став наш край — неначе рана.

1. Внуки й рідня Ярослава, — під Ярославом, деякі вчені розуміють Ярослава Всеволодовича, князя чернігівського, який разом з Ігорем, (героєм "Слова") і Святославом київським у 1180 р. привели на Русь поганих-половців для боротьби проти Ростиславичів — князів Рюрика й Давида. У цій боротьбі брали участь і полотські князі, які привели з собою інших "поганих" — ливонців та литовців.

Але, Д.С. Лихачов, пропонує читати новіший варіант — "Ярославле все внуци і Всеславле". При такому читанні мова йтиме про вікову боротьбу нащадків Ярослава Мудрого з полоцькими князями, нащадками Всеслава, які були одними з перших, що почали підривати єдність України.

2. Дід Всеслав, — Всеслав Брячиславич, князь полоцький, онук Ізяслава полоцького. Рогніда, присилувана-примучена дружина Володимира Великого була його прабабка. Всеслав, ще за життя мав славу чаклуна-ворожбита, віщуна-волхва. Навіть і в літописі сказано: "Роди мати от влхованія".

а "сьомім віці Трояна"¹

Кинув Всеслав жереб знаний —
На "дівицю", йому любову.²
З блудом, він оперсь на коні,³
Ратищем діткнувся трону⁴
Й став у Києві до шлюбу.⁵

"Сьомий вік" — остання хва́ла
Русь з "дажбожеством" кінчала...
Всеслав, "в порубі сів з горем",⁶

1. На сьомім віці Трояна", — Останні часи, останні дні старо-руської дохристиянської віри.

2. На "дівицю" йому любову, — тут дівиця це город Київ, столичний город України.

3. З блудом він оперсь на коні, — по старо-руському, "Ты̑ клюками подпрся о коні", "клюка" — хитрість, облуда, обман... "о коні, оконі, окони" — стати кінним, комонним. Отже, хитрим обманом він оперсь на комонних.

4. Ратищем діткнувся трону, — по старо-руському, "Дотчєся стружіємъ злата стола кїєвскаго". Всеслав володів Києвом недовго, він ніби доторкнувся до трону, і то не списом а ратищем. Добути списом — завоювати.

5. Став у Києві до шлюбу, — взяв велико-княжу кїївську корону, став князем Кїєва.

6. Всеслав "в порубі сів з горем", — Князь Всеслав Брячиславич провадив уперту боротьбу з Ярославичами, синами Ярослава Мудрого, Ізяславом, котрий княжив у Києві, Святославом та Всеволодом. В 1076 р. Всеслав захопив силою Новгород-Сїверський і спалив його. Проти нього вийшли Ярославичі і в тяжкому бою на Немігі розгромили його, і він був змушений втікати. Того ж року влітку, переможці викликали його до себе і, "поцеловаша честно крест", заявили під клятвою, що не вчинять йому ніякого зла. Всеслав повірив і прибув до Кїєва. Ярославичі скоро схопили його з двома синами і посадили їх у "поруб" — яму-в'язницю.

Все ж велике в нього щастя, —
Бій на Альті розпочався⁷
Бо половці йшли як море.

До "дівиці-Київ-город"
Смерди збіглись, бо йшов ворог:
— "Зброї! Коней!" — скрізь кричали...

Ізяслав боявсь сваволі⁸
Не дав людям коней, зброї
Й люди проти нього встали.⁹

Люд-кияни враз звільнили¹⁰
З поруба Всеслава в силі.
Він обманом дав їм зброю¹¹
І опершись на комонні,
Сів собі на чужім троні,
Взявши "владу-шлюб" без бою.

7. Бій на Альті розпочався... — В 1068 р. на Русь вперше накинулися половці і на р. Альті розбили Ярославичів. В наслідок тієї поразки, кияни та довоклицьні селяни-смерди, збіглися до Києва, вимагали від князя Ізяслава, щоб дав їм зброю та коней виступити проти степовиків.

8. Ізяслав боявсь сваволі: Київський князь Ізяслав Ярославич, боявсь видати зброю, бо недавно силою придушив повстання волхвів, які старалися навернути людей назад на стару прадідну віру.

9. Люди проти нього встали. — Чого боявсь Ізяслав, те і сталося. В Києві піднялося повстання, яке скоро об'єдналося з рухом волхвів, і Ізяслав з Всеволодом змушені були втікати з Києва.

10. Люд-кияни враз звільнили, — повстанці шукаючи підпертя, оправдання, звільнили з поруба князя Всеслава з його синами, вимагаючи від нього коней та зброї.

11. Він обманом дав їм зброю... — Хоча повстання киян та смердів було Всеславові чужим, він все ж оперся на озброєних ним комонних людей, захопив велико-княжий київський престіл і сидів в ньому аж сім місяців. Наступного року весною на Всеслава пішов війною князь Ізяслав на спілку з польським королем Болеславом, щоб вигнати його з Києва.

Всеслав в Києві заперся,
Сім місяців в ньому дерся,
А вже ранньою весною
Ізяслав із Болеславом —
Лядським королем, лукавим —
Проти нього йшли війною.

Всеслав Київ залишає,
Сам в Білгород поспішає¹² —
Ізяславу смерть леліав...
Раптом звірем опівночі
Всеслав з Білгороду скочив
І у синій млі розвіявсь...

Залишив він на недолю
Своє військо в чистім полію, —
Тричі щастя уриває¹³...
В Новгороді відкрив браму,
Розбив Ярослава славу —
Вовком з Дудуток¹⁴ скакає...
— На Немигу¹⁵...

12. В Білгород сам поспішає... — Місто Білгород, лежить приблизно за 15-ть кілометрів на захід від Києва, тепер називається Білогородка. В давнину то був досить великий, добре укріплений гóрод і служив як удільний у київськiм князiвствi. В ньому князували рiзні меншi князi, пiднимаючись шаблями старшинства вгору.

13. Тричі щастя уриває: 1. Всеслав справді тричі з'являвся в Новгород-Сiверському і брав його. А в 1067 р., вже в третє сплюндрував та спалив гóрод. І як сказано: "Отворі врата Новуграду, вонзi стрикуси", — звiгнав сокири, вдарив сокирами. 2. До 1016 р. в Новгородi-Сiверському княжив Ярослав Мудрий, який пiднiс значiння і незалежність цього гóрода до "третього Києва" (другий був г. Чернiгiв). Розгромивши цей гóрод "сокирами", тим самим розбив його славу, яку принiс йому Ярослав Мудрий, — розбив Ярослава славу. 3. Вовком з Дудуток скакає... На Немигу... — пiсля страшного погрому на Немiзi, Всеслав безпечно втік, і то навіть зi своїми синами, хоча його військо було розбите впень.

14. Дудутки, — як кажуть дослiдники — це був невеличкий хутiр або манастир в околицях Новгороду-Сiверського. Вовком — себто скоро, непомiтно.

15. На Немигу. — Це була невеличка рiчечка, притока р. Свислочi. Саме рiчище Немиги висохло; тепер є однiєю з вулиць г. Мiнська на Бiлорусi, в районi так званого "Рибного ринку".

А там уже снопи стелять,
 Головами степ мережать,
 Б'ють ціпами людську ниву,
 Життя на току складають,
 Душу з тіла вивівають, —
 Смерть збирає добре жниво...

Береги кругом Немиги
 Потоптані, кров'ю сплили:
 Не добром їх засівали,
 А засіяли кістками
 Руси, руськими синами,
 І сіклись...

своїх рубали...

Князь Всеслав вмів править судом,¹⁶
 Князям іншим, радив чудом...
 А сам вночі вовком гонить
 з Києва й до півнів рано
 Добігав Тмуторокані, —
 З Хорсом¹⁷ біг наперегони.

16. Князь Всеслав вмів править судом. — Він не тільки здійснював княжу владу, радив меншим князям, але як той вовк, гасав по Русі, буваючи і в далекій Тмуторокані. За тодішнім повір'ям, він обертався в вовка і взагалі займався чародійством.

17. Хорс — Старо-руський божок.

А в Полоцьку за Всеслава
Задзвонила його слава —¹⁸
І до утрени в Софії
Люд за нього вже молився,
Щоб за ним Бог заступився, —
Вість домчала в стольний Київ.

Хоч і віщу душу має
в смілім тілі, і все знає,
Та біду терпів ізнову...
А Боян при тій нагоді
Обізвався до народу,
Співомовку мудру мовив:

"Ні хитрому, ні смілому,
Ні чаклуну вмілому
Суду в Бога не минути!"
За діла князів нелюдські
Потерплять всі землі руські,
Часу того не вернути!..

Ой, стогнати Руським Землям,
Згадуючи князів плем'я
І ті давнії години,
Володимира старого, —
Не утримали й облогом, —
В горах Києва, св'ятині.

18. А в Полоцьку за Всеслава задзвонила його слава... — Коли Всеслав сидів замкнений в порубі в Києві, то за нього в м. Полоцьку, в збудованій ним Софії, молилися на утрений, як за володаря. Він про це почув аж в Києві, до якого донеслася ця вістка.

сь і нині піднялися,
Стяги Рюрика над військом,¹ —
А он й другий стяг, Давида...
Та нарізно повівають,
В різні боки списи сяють,
Забувши науку діда...

Рюрик-князь зняв рать чималу
І з київським Святославом
Рушив проти "сил з-над Дону",
А Давид-брат, мов навмисно,
Хоч й дійшов Трипілля² з військом —
Повернув назад, додому...

1. Ось і нині піднялися, стяги Рюрика над військом, — Після поразки Ігоря в 1185 р., коли половці палили та руйнували Україну, князі-нащадки Володимира Великого — не виявили єдності для оборони руських земель. Хоча сам Рюрик та київський великий князь Святослав і ще кілька інших виступили проти степовиків, то Давид, брат Рюрика, князь смоленський, не пішов з ними, хоч і був вже з своїми військами біля м. Трипілля; він повернувся назад до Смоленська. Подібна ситуація повторилася і в 1187 р. Отже, війська братів Рюрика й Давида пішли в різні сторони. Нарізно майоріли їхні бойові стяги та бунчуки, нарізно блискали їхні списи.

2. Трипілля. — Містечко Трипілля лежить на високому крутому березі Дніпра, приблизно за 30-35 кілометрів на південь від Києва. В.В. Хвойка, з київського державного музею, робив розкопки в 1899 р. виявив: що Трипілля має приблизно від 4,000-5,000 років до Христа. Учені світу були дуже заскочені, бо він виявив незнану ще цивілізацію, яка існувала в тих часах на Україні. З тієї пори, пройшло майже три четвертих століття, коли знову і то навіть поміж війнами, історики та археологи з СССР та Румунії розкопували чималу кількість житлових будівель селища, і тоді Т.С. Пассек опублікував в 1949 р. в Москві — Ленінграді в статті: "Матеріали і дослідження по археології СССР".

Знову ж, в 1956 р. в Москві було опубліковано, "Очеркі історії СССР", встановлюючи: що приблизно 5,000 років до Христа в м. Трипілля вже було приблизно 1500 дворів, і біля 20,000 мешканців. Подано в американському журналі "FATE" за грудень 1978 р. в статті: "THE OLDEST CIVILIZATION IN THE WORLD" на стор. 36-45 автором Andrew E. Rothovius.

ен із мурів понад луки
Ярославни голос чути,¹
Зозулею кує жалі:
"Полечу, — каже з любови, —
Омочу рукав шовковий
Та й на річці, на Каялі!

Князю втру рани криваві
На кріпкому тілі, жвавім!"
Ярославна так ридає
Стоячи на заборолі,
З вітром ділить свої болі
І крізь сльози промовляє:

"Ой, вітре, мій ти вітриле!
Чому, господине милий,
Ти так сильно з півдня вієш?
Чому мечеш хінські стріли
На своїх легеньких крильцях
І на воїв наших сієш?

Мало тобі хмар-просторів,
Чи кораблів в синім морі?
Чому ж прикрість мені вдяв?
Мої радощі і щастя
На Каялі в день нещастя
В ковилі-траві розвіяв.

1. Ярославни голос чути, — голос Ярославни — це голос Єфросинії, другої дружини князя Ігоря, з якою він взяв шлюб лишень рік перед тим. Вона була дочкою галицького князя Ярослава Осмомисла.

О Дніпре! Славуто славний!
Крізь пороги шлях проклав ти —
Через землю поганина.
Ти ж не раз гойдав на хвилі
Святослава човни смілі²
На Коб'яка, половчина.

Принеси, о гоподине,
Мого лада, хай прилине,
Щоб не слала сліз на море”. —
Ярославна так ридає
у Путивлі... Примовляє,
Стоячи на заборолі:

”Світлеє і трисвітлеє,
Сонечко наше краснеє...
Чому кидаєш ти нині
Промені свої пекучі?
Вспразі, у степу жагучім?
Моє ладо-воїн гине!”

Жагою уста стягнуло,
Усе в гарач обернулось...
А половці в новій силі
Руських від ріки відбили —
Люд і коні понад сили
У степу безводнім бились!

2. Ти ж не раз гойдав на хвилі Святослава човни смілі, — мова йде про київського велико-князя Святослава Всеволодовича, коли він ходив походами на половців.

агриміло опівночі
Море, смерчами гуркоче, —
Ігорю Бог путь являє
З половецького полону
В Землю Руську, де у дома
Золотий престіл чекає.

Згасли вже вечірні зорі.
Ігорь-князь не спить, бадьорий...
В думці він степи вже мірить
З ріки Дону великого
Аж до Дінця до бистрого —
В себе, в силу свою вірить.

Десь впівночі за рікою
Свиснув Овлур над водою,¹ —
Двічі Ігоря не звати...
Степ здригнувся... а сторожа
Вежі підняла ворожі,
Про утечу дає знати.

Горностаєм князь проскочив,
Білим гоголем ускочив
в комиші і в воду кинувсь...
Допав коня, і з розгону —
В степ влетів, і геть від Дону
Сірів вовком в ніч полинув.

1. Свиснув Овлур над водою, — Овлур, вихрещений половчанин, який допоміг Ігореві втікти з половецького полону. У літописі має ім'я "Лавор".

До Дінця, за луг-калину,
Мов той сокіл, Ігор лине,
Убиваючи без раті
Гусі й лебеді на їжу,
На сніданок й для обіду, —
Чим степи були багаті.

Ось князь Ігор в луг влітає,
За ним Овлур поспішає, —
Мов той сірий вовк по п'ятах,
Струшуючи роси в полі,
Підірвали свої коні
В перегонах отих клятих.

Ось вже й Русь...

а Донець каже:

"Слухай, Ігорю, мій княже:
Хіба ж мало тобі слави,
Чи прикростей Кончакові?
Русь радіє — ти на волі,
Із полону втік, з неслави".

"Слави досить, Донче синій,
Хіба ж тобі мало, милий, —
Ти ж гойдав мене на хвилі...
В берегах своїх сріблистих
Слав постіль, з трави та листя,
І на сон колишеш нині.

Одягнув теплою млою
В тінях дерева, в спокою,
Гоголем стеріг щоднини,
Чайкою вважав на вирі,
Зустрічав мене у мирі,
Пильнував, як батько сина.

е та, кажуть, ріка Стugna¹...
Маловодна, завжди мутна.
А раз вóди розілляла, —
Чужі струмки геть пожерла —
Прудкі хвилі в устя перла —
Князя юного забрала.

Колись, при розливí адськíм,
Стрілись русичі знанацька
З половецькою ордою,
І в тяжкíм бою, в негоду,
Ростислав пірнув у воду²...
Кров...

і скрився під водою.

1. Ріка Стugna — права притока Дніпра, нижче Києва, біля м. Трипілля.

2. Ростислав пірнув у воду... — Ростислав, син київського великого князя Всеволода і половецької княжни Анни, внук Ярослава Мудрого.

В 1093 р. половці раптово з'явилися на Русі. Проти них на швидко виступили руські війська на чолі з Ростиславом, який в той час княжив у м. Переяславі зі своїм братом Володимиром Мономахом, що княжив у г. Чернігові, та Святополком Ізяславичем, великим князем київським. Русичі й половці стрінулися біля р. Стугни, яка в той час дуже розлилась, "пожрші чюжі ручьї і струги", бо була весна. Половці сильним ударом розбили руські війська. Втікаючи від доганяючих ворогів, князь Ростислав пірнув у хвилі р. Стугни. Йому було лише 22 роки. Князя Ростислава поховали в Софійському Соборі.

Недавні розкопки в тім Соборі виявили череп Ростислава з залізним наконечником стріли в потилиці. Ця інформація про знахідку черепа була подана в газеті "Вечірній Київ" 16-го травня 1961 р. в статті "Усипальниця князів".

Плаче Ростислава мати —
Велить сина свого взяти...
І в Софійському Соборі
Ростислава поховали.
Никнуть квіти, плачуть трави,
Тужить мати в тяжкім горі.

е сороки скрегіт чути:
Слідом Ігоря — з яруги
Кончак з Гзакон вилітають...
Хочуть Ігоря здогнати,
Овлура на смерть скарати, —
На луг Дінця поспішають.

Мовчки вороння зірвалось,
Не кричало, лиш кружляло,
Галки стихли, мов навмисно,
І сороки мов у чарах...
Тільки пóлози у травах
Сикали кругом зловісно.

А он дятли стуком сильним
Путь Кончаку вкажуть мильний,
А соловій невгомонний
Світлий день он провіщає,
Ігор шляхи вибирає, —
На Русь ідуть, хоч без коней.

Край Дінця, стримавши коні,
Гзак промовив Кончакові:
"Коли ж сокіл в гніздо летить,
Ми "соколича" візьмемо!
Й стрілами його уб'ємо,
Володимиром помстить!"

1. Ми "соколича" візьмемо, — соколич, молодий князь Володимир, син Ігоря, так само як і його батько, потрапив у полон.

А Кончак відповідає,
Гзу помало умовляє:
"Коли не здогнати птиці,
Ми соколичеві крильця
Опутаєм наче сильцем,²
Чаром красної дівичі."

Покрутив Гза головою
І знов каже Кончаківі:
"Візьмем сокола у шлеї —
Опутаєм в шати дівичі, —
То не лишиться і сліду
Ні від нього, ні від неї...

Вони будуть вірно жити.
Він на Русь буде дивитись,
Бо ж там рід, престіл, пошана, —
А нас за його неволю
Тут, у нас, у нашім полі,
Будуть бити "птиці" зрана!"

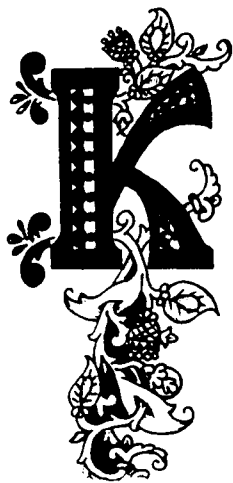
Так, як Гзак сказав, так було:³
Володимира роззула
Молоденька Кончаківна,
А по двох роках полону
Князь утік на Русь, додому,
А з ним жінка та дитина.

2. Опутаєм, — княженка Володимира; справді "опутали", його одружили на дочці самого хана Кончака.

3. Так, як Гзак сказав, так було: — Хан Гза правду говорив, кажучи Кончаківі: "Ні нама будеть сокольця, ні нама красни дівичі". Бо у 1187 р. молодий князь Володимир Ігоревич утік разом із Кончаківною і своєю дитиною назад на рідну Україну.

Після вихрещення Кончаківни на християнку, її муж, князь Володимир назвав її Свободою. Подано в історії В.Н. Татищева книга III стор. 283.

аже Боян-піснетворець,
Часу давнього дозорець,
Про походи Святослава,
Мудрість Ярослава книги...
Про Олегові інтриги...
І про славу й про неславу:

”Важко...

без тіла голові!
Зле й тілу, як нема її!” —
А Землі Руській без Ігоря!
Ясне сонце небом пливе,
А нам Ігор на Русь іде,
До гóрода, до Києва.

Руські діви вже співають
Аж на синьому Дунаю,
В’ється голос солов’їнний,
До Києва долітає:
Князя Ігоря вітають,
Величають його нині.

Ігор в Боричев в’їжджає,¹
З вдячності поклін складає
Богородиці і Прощі,
Й перед образом св’ятої
Діви, Матері самої
Єдиної Пирогощі.²

1. Ігор в Боричев в’їжджає, — узвіз, Боричевий в’їзд, дорога з Подолу на “Гору”, брама Боричевого в’їзду.

Землі раді, всі веселі...
Від щитів міста й оселі
Червоніють мов калина.
Старим Князям пісні піли
Й молодим соколам смілим:
"Князь вернувся!" — вістка лине.

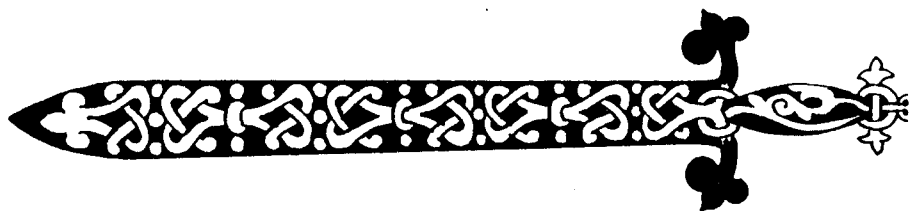
"Слава Ігорю навіки!
Святославичам і дітям!
Буй-тур Всеволоду-брату —
Сину Ігоря й дружині
 й наймолодшому, всім нині,
Що явили руську вдачу!

Всім князям — здоров'я-віку!
Війську — сили...

 нам — утіхи,

Бо всі разом стали нині
Проти ворогів триклятих,
Що ідуть наш Край долати,
— Слава князям і дружині!"

КІНЕЦЬ

2. Єдиної Пирогощі, — образ, грецька ікона Божої Матері. Пирогоща в перекладі — баштова, з башти, з вежі, ікона з вежі. Ця ікона стояла в церкві св. Богородиці в Києві, збудованій у 1132-1136 рр. Коли в цій церкві поставили ікону пирогощої, привезену із Константинополя-Царгороду, то за цією іконою було названо і церкву: "Богородиця — Пирогоща."

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Переспіви "Слова о Полку Ігоревім" різних українських авторів.

2. Історія України-Руси. Акад. Михайло Грушевський.

3. Історія України. Микола Аркас.

4. Слово о поході Ігоря, сина Святославова, внука Ольгова. В російській та старо-руській мовах, Акад. Д.С. Лихачев.

5. Енциклопедія Українознавства. Проф. В. Кубійович.

6. Історія Руссов. Акад. В.Н. Татищев.

7. Історія Українського Війська. Іван Тиктор.

Окрім того, замітки та твердження таких славних академіків, археологів та вчених як: В.В. Хвойка, П.С. Пассек, К.В. Кудряшев, В. Ржига, Н.В. Карамзін, М.К. Гудзій та багато інших.

Тризуб князя Святополка.